IV skyrius

1992 m. Lietuvos Respublikos Konstitucijos bruožai

prof. dr. Egidijus Jarašiūnas

IV SKYRIAUS TURINYS

1. Lietuvos Respublikos Konstitucijos forma ir struktūra 167
2. Lietuvos Respublikos Konstitucijos įsigaliojimas ir naujos valstybės institucijų sistemos sukūrimas 172
3. Lietuvos Respublikos Konstitucijos keitimo tvarka 174
4. Lietuvos Respublikos Konstitucijos teisinės savybės 181
5. Lietuvos Respublikos Konstitucija kaip vientisas ir tiesiogiai taikomas aktas 187

1. Lietuvos Respublikos Konstitucijos forma ir struktūra

Sąvoka „konstitucijos forma“ vartojama norint atskleisti Konstitucijos normų įtvirtinimo būdą. Teisinėje literatūroje skiriamos dvi konstitucijos formos: rašytinė ir nerašytinė konstitucija.

Rašytinė konstitucija – vientisas aukščiausiosios galios teisinis aktas, priimtas ir keičiamas ypatinga tvarka, nustatantis asmens teisinės padėties bei valstybės valdžios organizacijos ir funkcionavimo pagrindus. Tokios yra daugelio šalių konstitucijos.

Tais atvejais, kai šalies konstitucinė santvarka įtvirtinama teisės normų aktais, teismų precedentais, teisiniais papročiais (kaip yra Jungtinėje Karalystėje), kurių teisinė galia neviršija kitų tos pačios rūšies teisės šaltinių, tradiciškai vartojama nerašytinės konstitucijos sąvoka[347].

Rašytinės konstitucijos skirstomos į kodifikuotąsias, nekodifikuotąsias ir sudėtines kodifikuotąsias konstitucijas.

Kodifikuotąją rašytinę konstituciją sudaro vienas aukščiausiosios teisinės galios aktas, o *nekodifikuotąją* rašytinę konstituciją – keli atskiri konstitucinės galios aktai (antai šiuolaikinės Švedijos Konstituciją sudaro keturi tokie aktai: 1974 m. Aktas apie valdymo formą, 1810 m. Aktas apie sosto paveldėjimą, 1949 m. Aktas apie spaudos laisvę ir 1991 m. Išraiškos laisvės pagrindinis įstatymas).

Sudėtinę kodifikuotąją rašytinę konstituciją sudaro pagrindinis aktas ir su juo tiesiogiai susiję aktai, kurie traktuojami kaip pagrindinio akto sudėtinės dalys. Tokia yra 1958 m. Prancūzijos Konstitucija, kurios sudėtinės dalys yra 1789 m. Žmogaus teisių ir piliečio teisių ir laisvių deklaracija, 1946 m. Prancūzijos Konstitucijos preambulė ir 2004 m. Aplinkos apsaugos chartija. Sudėtinė kodifikuotoji konstitucija skiriasi nuo rašytinės nekodifikuotosios konstitucijos tuo, kad pirmojo tipo konstituciją sudarančios dalys yra viena su kita tiesiogiai susijusios ir traktuojamos kaip bendras sudėtinis dokumentas, o ne kaip konstitucinės reikšmės aktų visuma.

1992 m. Lietuvos Respublikos Konstitucija pagal formą priskirtina prie sudėtinių kodifikuotųjų konstitucijų. Taigi šalies konstituciją sudaro Lietuvos Respublikos Konstitucija (t. y. pagrindinis teisinis aktas) ir jos sudėtinės dalys. Lietuvos Respublikos Konstitucijos 150 straipsnyje nustatyta:

„Lietuvos Respublikos Konstitucijos sudedamąja dalimi yra:

1992 m. vasario 11 d. Konstitucinis įstatymas „Dėl Lietuvos valstybės“;

1992 m. birželio 8 d. Konstitucinis aktas „Dėl Lietuvos nesijungimo į postsovietines Rytų sąjungas“;

1992 m. spalio 25 d. Įstatymas „Dėl Lietuvos Respublikos Konstitucijos įsigaliojimo tvarkos“;

2004 m. liepos 13 d. Konstitucinis aktas „Dėl Lietuvos Respublikos narystės Europos Sąjungoje.“

Lietuvos Respublikos Konstituciją sudaro penki aukščiausiosios galios teisiniai aktai. Jų negalima laikyti atskirų dokumentų visuma, o reikėtų traktuoti kaip bendrą sudėtinį aukščiausiosios galios teisinį aktą, nes minėtame Lietuvos Respublikos Konstitucijos

[347] Toks įvardijimas pasenęs. Šių laikų Jungtinės Karalystės konstitucinės santvarkos pagrindiniai elementai daugiausia įtvirtinami priimant teisės normų aktus, o papročiams ar teismų precedentams tenka tik nereikšminga funkcija. Kaip tik todėl britų autoriai linksta kalbėti apie neformalizuotąją, arba nekodifikuotąją, konstituciją.

150 straipsnyje ir Konstitucinis įstatymas „Dėl Lietuvos valstybės“, ir Konstitucinis aktas „Dėl Lietuvos nesijungimo į postsovietines Rytų sąjungas“, ir 1992 m. spalio 25 d. įstatymas „Dėl Lietuvos Respublikos Konstitucijos įsigaliojimo tvarkos“, ir 2004 m. liepos 13 d. Konstitucinis aktas „Dėl Lietuvos Respublikos narystės Europos Sąjungoje“ skelbiami sudedamąja Lietuvos Respublikos Konstitucijos dalimi. Tokį požiūrį patvirtina ir Konstitucijos 6 straipsnis, kuriame nurodyta, kad Konstitucija yra vientisas ir tiesiogiai taikomas aktas.

Prieš imantis analizuoti Lietuvos Respublikos Konstitucijos struktūrą, reikėtų aptarti rašytinės konstitucijos struktūros dėsningumus. Žinoma, kiekvienos šalies konstitucija unikali net ir savo struktūros požiūriu, bet pati konstitucinio reguliavimo logika verčia konstitucijų kūrėjus eiti panašiais keliais. Skirtingų šalių konstitucijų struktūros analizė leidžia daryti išvadą, kad joms būdingos tokios struktūrinės dalys: preambulė (įvadinė dalis), pagrindinė dalis (jos normose atskleidžiamas konstitucijos turinys), taip pat baigiamosios, pereinamosios ar papildomosios nuostatos ir priedai.

Konstitucijos preambulėje išvardijami konstitucinio reguliavimo tikslai, nurodomos istorinės konstitucijos priėmimo aplinkybės. Kartais preambulėje fiksuojami svarbiausi valstybės politikos principai ar net skelbiamos pagrindinės teisės ir laisvės. Tai reikšminga konstitucijos dalis, įvadas į konstitucinių normų sistemą. Teisinėje literatūroje diskutuojama dėl preambulės norminio pobūdžio. Kai kurie autoriai teigia, kad preambulės nuostatose nėra įtvirtintos teisės normos, taigi preambulė įstatymų leidėjui gali daryti tik moralinį poveikį. Jų nuomone, preambulės nuostatos yra pernelyg abstrakčios, jose skelbiamos programinio pobūdžio taisyklės, kurių negalima laikyti tikromis teisės normomis, nes jos tik padeda interpretuoti kitų konstitucijos struktūrinių dalių nuostatas. Kitų autorių nuomone, preambulės nuostatos turi tokią pat reikšmę, kaip ir bet kokios kitos konstitucinės nuostatos, o konstitucinis aktas laikytinas viena normine visuma. Daug kur šį ginčą išsprendė konstitucinės justicijos institucijos, pripažinusios norminę konstitucijos preambulės reikšmę[348].

Pagrindinę konstitucijos dalį sudaro konstitucijos nuostatos, įtvirtinančios žmogaus ir piliečio teises ir laisves, valstybės valdžios organizaciją, valdžios institucijų statusą, tarpusavio santykius, centrinės ir vietos valdžios santykius. Paprastai pagrindinę dalį sudaro keli ar keliolika skirsnių (skyrių, dalių ir pan.).

Pagrindinė dalis ne vienoje konstitucijoje pradedama skirsniu, kuriame išdėstytos normos, įtvirtinančios konstitucinės santvarkos pagrindus (tautos suverenitetą, demokratiją, pagarbą pagrindinėms žmogaus teisėms ir laisvėms, valdžių padalijimą ir jų galių ribojimą ir t. t.). Kai kurių šiuolaikinių konstitucijų pagrindinė teisinio teksto dalis pradedama žmogaus teisių ir laisvių įtvirtinimu. Tokiu šio instituto išdėstymu konstitucinio akto pradžioje parodoma, kokia reikšmė teikiama žmogaus statusui konstitucinėje santvarkoje.

Kituose konstitucijos skirsniuose dėstomos valstybės valdžios organizaciją nustatančios normos. Paprastai kiekvieną valdžią apibrėžiančios normos pateikiamos atitinka-

[348] Antai Prancūzijoje ilgą laiką buvo diskutuojama dėl 1958 m. Konstitucijos preambulės teisinės reikšmės. Preambulėje buvo skelbiama, kad prancūzų tauta iškilmingai skelbia savo pagarbą žmogaus teisėms ir nacionalinio suverenumo principams, kaip jie yra apibrėžti 1789 m. Deklaracijoje, patvirtinti ir papildyti 1946 m. Konstitucijos preambulėje. Taigi nurodytuose dokumentuose buvo skelbiamos pilietinės, politinės, socialinės, ekonominės teisės ir laisvės. Ginčai dėl Konstitucijos preambulės reikšmės baigėsi tik 1971 m., Prancūzijos Konstitucinei Tarybai priėmus sprendimą, kuriuo pripažinta minėtų nuostatų norminė reikšmė.

muose skirsniuose pagal valdžios institucijas: parlamentas, valstybės vadovas, vyriausybė, teismai. Kai kuriose konstitucijose pradedama nuo įstatymų leidybos institucijos, kitose pirmiausia nustatoma valstybės vadovo teisinė padėtis. Toks normų išdėstymas paprastai sietinas su šalies valdymo forma (nors ir ne visada).

Atskiruose konstitucijos skirsniuose nustatomi vietos valdymo ir savivaldos, valstybės biudžeto ir finansų, užsienio politikos ir valstybės saugumo pagrindai.

Baigiamąsias nuostatas paprastai sudaro normos, nustatančios konstitucijos įsigaliojimo tvarką. Pasitaiko, kad tarp jų skelbiamos ir konstitucijos keitimo tvarkos normos, jeigu šis klausimas nebuvo sureguliuotas pagrindinėje konstitucijos dalyje.

Pereinamosiose nuostatose įtvirtinami atskirų konstitucijos normų įsigaliojimo terminai, senų konstitucinių institutų keitimo naujais tvarka ir terminai.

Kai kada konstitucijoje būna ir papildomų nuostatų, kuriomis aiškinamos kai kurios pagrindinės konstitucijos dalies nuostatos, fiksuojamos tam tikros išimtys ar atitinkamo klausimo reguliavimo specifika.

Kartais konstituciją lydi įvairios reikšmės priedai, kai kada juose dėstomos normos, kurių vieta neabejotinai turėtų būti pagrindinėje dalyje.

1992 m. Lietuvos Respublikos Konstitucijos struktūrą sudaro tokie elementai:

1) preambulė;
2) pagrindinė Konstitucijos dalis (I–XIV skirsniai);
3) baigiamosios nuostatos (150–154 str.);
4) Konstitucijos sudedamoji dalis:
   a. 1991 m. vasario 11 d. Konstitucinis įstatymas „Dėl Lietuvos valstybės“;
   b. 1992 m. birželio 8 d. Konstitucinis aktas „Dėl Lietuvos nesijungimo į postsovietines Rytų sąjungas“;
   c. 1992 m. spalio 25 d. įstatymas „Dėl Lietuvos Respublikos Konstitucijos įsigaliojimo tvarkos“;
   d. 2004 m. liepos 13 d. Konstitucinis aktas „Dėl Lietuvos Respublikos narystės Europos Sąjungoje“.

Trumpai aptariant kiekvieną Konstitucijos struktūros elementą ir išsiaiškinant, kokius santykius reguliuoja jų normos, galima geriau suvokti šalies konstitucinio reguliavimo ypatumus.

Lietuvos Respublikos Konstitucijos *preambulė* – glausta įžanginė konstitucijos dalis, tam tikras raktas į konstitucinio reguliavimo sistemą. Joje skelbiami svarbiausieji Lietuvos valstybinio gyvenimo principai, didžiausios konstitucinės vertybės ir siekiai.

Ypač reikšmingos preambulės nuostatos dėl Lietuvos valstybės ir teisės tęstinumo ir perimamumo (t. y. kad lietuvių tauta prieš daugelį amžių sukūrė Lietuvos valstybę, kad šios valstybės teisiniai pamatai pagrįsti Lietuvos Statutais ir Lietuvos Respublikos Konstitucijomis – tiltas iš Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės į 1918–1940 m. gyvavusią Lietuvos Respubliką ir į 1990 m. vėl atkurtą Lietuvos Respubliką), dėl prigimtinės žmogaus teisės ir Tautos teisės laisvai gyventi, kurti savo tėvų ir protėvių žemėje – nepriklausomoje Lietuvos valstybėje, dėl tokių vertybių, kaip laisvės ir nepriklausomybės gynimo, tautos dvasios, gimtos kalbos, rašto ir papročių išsaugojimo, tautinės santarvės puoselėjimo Lietuvoje.

Preambulėje skelbiami svarbiausieji tautos gyvenimo ir konstitucinio reguliavimo tikslai: atviros, teisingos, darnios pilietinės visuomenės ir teisinės valstybės siekis, taip

pat nurodoma, kad ši Konstitucija yra priimta ir skelbiama atgimusios Lietuvos valstybės piliečių valia.

Lietuvos Respublikos Konstitucijos *pagrindinę dalį* sudaro I–XIV skirsniai.

Konstitucijos I skirsnį „Lietuvos valstybė“ sudaro 17 straipsnių. Jame įtvirtinti konstituciniai Lietuvos valstybės santvarkos pagrindai: nepriklausoma demokratinė respublika, Tautos suverenitetas, valstybės valdžios padalijimas (valstybės valdžią Lietuvoje vykdo Seimas, Respublikos Prezidentas ir Vyriausybė, Teismas), valdžios galių ribojimas Konstitucija, valdžios įstaigų tikslas – tarnauti žmonėms, Konstitucijos viršenybės principas ir kt. Reikšmingos šio skirsnio nuostatos dėl svarbiausių valstybės ir tautos klausimų sprendimo referendumu, dėl Lietuvos valstybės teritorijos vientisumo ir nedalijamumo į jokius valstybinius darinius, dėl Lietuvos Respublikos pilietybės, valstybinės kalbos, taip pat dėl valstybės simbolių, sostinės.

Konstitucijos II skirsnyje „Žmogus ir valstybė“ (Konstitucijos 18–37 str.) įtvirtintos pagrindinės asmens teisės ir laisvės. Itin svarbus šio skirsnio 18 straipsnis, skelbiantis, kad žmogaus teisės ir laisvės yra prigimtinės. II skirsnio nuostatose įtvirtinta žmogaus teisė į gyvybę, žmogaus laisvė, asmens neliečiamumas, žmogaus orumo apsauga, privataus gyvenimo neliečiamumas, nuosavybės apsauga, būsto neliečiamumas, teisė turėti savo įsitikinimus ir juos laisvai reikšti, minties, tikėjimo ir sąžinės laisvė. Ne mažesnės svarbos yra šiame Konstitucijos skirsnyje išdėstytos nuostatos dėl visų asmenų lygybės įstatymui, teismui ir valstybės institucijoms bei pareigūnams, dėl asmens, kurio konstitucinės teisės ar laisvės pažeidžiamos, teisės kreiptis į teismą, dėl asmens nekaltumo prezumpcijos ir t. t. Be to, čia išdėstytos nuostatos dėl piliečių teisės laisvai kilnotis ir pasirinkti gyvenamąją vietą, dėl jų teisės dalyvauti valdant savo šalį, dėl rinkimų, peticijų, susivienijimų, taikių susirinkimų teisės; taip pat dėl piliečių, priklausančių tautinėms bendrijoms, teisės puoselėti savo kalbą, kultūrą ir papročius.

Konstitucijos III skirsnyje „Visuomenė ir valstybė“ (38–45 str.) yra nustatyti šeimos, motinystės, tėvystės ir vaikystės apsaugos pagrindai, įtvirtinama asmens teisė į mokslą, kultūrą, mokslo ir tyrinėjimų bei dėstymo laisvė, bažnyčių ir religinių organizacijų veiklos pagrindai ir t. t. Konstitucijos 44 straipsnyje draudžiama masinės informacijos cenzūra ir masinės informacijos priemonių monopolis. Šiame skirsnyje taip pat numatyta, kad piliečių tautinės bendrijos savo tautinės kultūros reikalus, švietimą, labdarą, savitarpio pagalbą tvarko savarankiškai, o valstybė joms teikia paramą.

Konstitucijos IV skirsnyje „Tautos ūkis ir darbas“ (46–54 str.) nustatyti Lietuvos ūkio pagrindai, Lietuvos Respublikai išimtine nuosavybės teise priklausantys objektai, užsienio subjektų galėjimas įsigyti nuosavybėn žemę, vidaus vandenis ir miškus pagal konstitucinį įstatymą, teisė laisvai pasirinkti darbą ir verslą, darbo ir socialinės paramos santykių pagrindai, gamtinės aplinkos apsauga ir t. t.

Valstybės valdžios institucijų organizavimo ir funkcionavimo, jų tarpusavio sąveikos pagrindus nustato keli Konstitucijos skirsniai: V skirsnis „Seimas“ (55–76 str.), VI skirsnis „Respublikos Prezidentas“ (77–90 str.), VII skirsnis „Lietuvos Respublikos Vyriausybė“ (91–101 str.), VIII skirsnis „Konstitucinis Teismas“ (102–108 str.), IX skirsnis „Teismas“ (109–118 str.).

Konstitucijos V skirsnyje Seimas traktuojamas kaip tautos atstovybė, kuriai priklauso įstatymų leidyba ir kitos funkcijos. Šiame skirsnyje nustatyti Seimo nario – Tautos atstovo – teisinės padėties pagrindai, Seimo kompetencija, reguliuojami svarbiausi įstaty-

mų leidybos klausimai.

Konstitucijos VI skirsnis skirtas valstybės vadovo – Respublikos Prezidento – institucijai. Pagal Konstituciją, jis atstovauja Lietuvos valstybei ir daro visa, kas jam pavesta Konstitucijos ir įstatymų.

Lietuvos Respublikos Vyriausybės – kolegialios krašto reikalus tvarkančios institucijos – organizavimo ir veiklos pagrindai nustatyti VII Konstitucijos skirsnyje.

Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo, konstitucinės kontrolės institucijos, sudarymo ir organizavimo pagrindai – Konstitucijos VIII skirsnio reguliavimo objektas. Konstitucijos IX skirsnis skirtas teismų sistemos sudarymui ir funkcionavimui apibrėžti.

Konstitucijos X skirsnyje „Vietos savivalda ir valdymas“ (119–124 str.) nustatyti ir Konstitucijoje laiduojamos savivaldos teisės, ir aukštesniuose administraciniuose vienetuose organizuojamo vietos valdymo pagrindai.

XI skyriuje „Finansai ir valstybės biudžetas“ (125–132 str.) numatyti finansų ir valstybės biudžeto pagrindai, o XII skirsnyje „Valstybės kontrolė“ (133 ir 134 str.) – valstybės kontrolės sistemos pagrindai. XIII Konstitucijos skirsnyje „Užsienio politika ir valstybės gynimas“ (135–146 str.) nustatomi šalies užsienio politikos ir valstybės gynybos pagrindai.

Konstitucijos XIV skirsnis „Konstitucijos keitimas“ (147–149 str.) reguliuoja Konstitucijos keitimo santykius.

Kaip atskira Konstitucijos pagrindinio teksto dalis (150–154 str.) yra išdėstyti „Baigiamieji nuostatai“, kuriuose apibrėžiama, kokie aktai yra Konstitucijos *sudedamoji dalis*, taip pat nustatyta, kada Konstitucija įsigalioja, kas reglamentuoja Konstitucijos ir jos atskirų nuostatų įsigaliojimo tvarką, Konstitucijos ir įstatymo dėl Konstitucijos įsigaliojimo pasirašymą ir skelbimą.

Minėta, kad Lietuvos Respublikos Konstitucijos sudedamąją dalį sudaro keturi konstitucinės galios aktai.

1991 m. vasario 11 d. Lietuvos Respublikos Konstitucinis įstatymas „Dėl Lietuvos valstybės“ įtvirtina, kad teiginys „Lietuvos valstybė yra nepriklausoma demokratinė respublika“ yra Lietuvos Respublikos konstitucinė norma ir pamatinis principas ir gali būti pakeistas tik plebiscitu, jeigu už tai pasisakytų ne mažiau kaip 3/4 Lietuvos piliečių, turinčių rinkimų teisę.

1992 m. birželio 8 d. Lietuvos Respublikos Konstituciniame akte „Dėl Lietuvos Respublikos nesijungimo į postsovietines Rytų sąjungas“ užfiksuotas Lietuvos siekis puoselėti abipusiai naudingus ryšius su kiekviena valstybe, anksčiau buvusia SSRS sudėtyje, bet niekada ir jokiu pavidalu nesijungti į jokias buvusios SSRS pagrindu kuriamas naujas politines, karines, ekonomines ar kitokias valstybių sąjungas ir sandraugas.

1992 m. spalio 25 d. Lietuvos Respublikos įstatymas „Dėl Lietuvos Respublikos Konstitucijos įsigaliojimo tvarkos“ reglamentuota Konstitucijos ir jos atskirų nuostatų įsigaliojimo tvarką. Pagal šį įstatymą, įsigaliojus Lietuvos Respublikos Konstitucijai netenka galios Lietuvos Respublikos Laikinasis Pagrindinis Įstatymas. Įstatymai, kiti teisiniai aktai ir jų dalys, galioję Lietuvos Respublikos teritorijoje iki Lietuvos Respublikos Konstitucijos priėmimo, galioja tiek, kiek jie neprieštarauja Konstitucijai ir įstatymui „Dėl Lietuvos Respublikos Konstitucijos įsigaliojimo tvarkos“, ir galios tol, kol bus pripažinti netekusiais galios ar suderinti su Konstitucijos nuostatomis. Šiame įstatyme nustatyta, kada baigiasi Lietuvos Respublikos Aukščiausiosios Tarybos ir jos deputatų įgaliojimai, kada į posėdį

renkasi Seimo nariai, koks yra Seimo nario priesaikos tekstas, kaip vertintina teisinė situacija, kol nėra Respublikos Prezidento, per kiek laiko ir kaip pirmą kartą skiriami Konstitucinio Teismo teisėjai ir t. t. Šis įstatymas buvo priimtas referendumu kartu su Lietuvos Respublikos Konstitucija.

2004 m. liepos 13 d. Lietuvos Respublikos Konstitucinis aktas „Dėl Lietuvos Respublikos narystės Europos Sąjungoje“ nustato, kad Lietuvos Respublika, būdama Europos Sąjungos valstybe nare, dalijasi ar patiki Europos Sąjungai valstybės institucijų kompetenciją sutartyse, kuriomis yra grindžiama Europos Sąjunga, numatytose srityse ir tiek, kad kartu su kitomis Europos Sąjungos valstybėmis narėmis bendrai vykdytų narystės įsipareigojimus šiose srityse, taip pat naudotųsi narystės teisėmis. Šiame akte taip pat įtvirtinta, kad Europos Sąjungos teisės normos yra sudedamoji Lietuvos Respublikos teisinės sistemos dalis, kad Vyriausybė informuoja Seimą apie pasiūlymus priimti Europos Sąjungos teisės aktus, kad dėl pasiūlymų priimti Europos Sąjungos teisės aktus, reglamentuojančius sritis, kurios pagal Konstituciją yra susijusios su Seimo kompetencija, Vyriausybė konsultuojasi su Seimu ir kt.

2. Lietuvos Respublikos Konstitucijos įsigaliojimas ir naujos valstybės institucijų sistemos sukūrimas

1992 m. lapkričio 2 d., įsigaliojus Lietuvos Respublikos Konstitucijai, neteko galios Lietuvos Respublikos Laikinasis Pagrindinis Įstatymas. Lietuvos Respublikos įstatymo „Dėl Lietuvos Respublikos Konstitucijos įsigaliojimo tvarkos“ 2 straipsnyje buvo nustatyta, kad įstatymai, kiti teisiniai aktai ar jų dalys, galioję Lietuvos Respublikos teritorijoje iki Lietuvos Respublikos Konstitucijos priėmimo, galioja tiek, kiek jie neprieštarauja Konstitucijai ir šiam įstatymui, ir galios tol, kol nebus pripažinti netekusiais galios ar suderinti su Konstitucijos nuostatomis.

Minėto įstatymo 3 straipsnyje įtvirtinta, kad Lietuvos Respublikos įstatymų nuostatos, reglamentuojančios Lietuvos Respublikos aukščiausiųjų valstybinės valdžios ir valdymo institucijų, deputatų, savivaldybių tarybų statusus, galioja tol, kol išrinktas Seimas nuspręs ką kita.

Lietuvos Respublikos Konstitucijoje buvo įtvirtinta nauja valstybės valdžios institucijų sistema. Konstitucijos priėmimas ir įsigaliojimas reiškė ir pareigą sukurti naują valstybės valdžios institucijų sistemą. Pagal Konstituciją, valstybės valdžios organizacija turėjo būti grindžiama valdžių padalijimo principu. Lietuvos Respublikos Seimui, Respublikos Prezidentui, Vyriausybei, teismams buvo patikėta vykdyti valstybės valdžią Lietuvoje. Naujosios valstybės valdžios institucijos turėjo pakeisti pagal Laikinąjį Pagrindinį Įstatymą veikusias valdžios institucijas, todėl buvo numatytas perėjimo į naują valstybės valdžios institucijų sistemą būdas.

Įstatymo „Dėl Lietuvos Respublikos Konstitucijos įsigaliojimo tvarkos“ 4 straipsnyje numatyta, kad Lietuvos Respublikos Aukščiausiosios Tarybos ir jos deputatų įgaliojimai baigiasi nuo tada, kai išrinktasis Lietuvos Respublikos Seimas susirenka į pirmąjį posėdį. Lietuvos Respublikos Seimo nariai į posėdį renkasi trečiąją darbo dieną po to, kai Lietuvos Respublikos Vyriausioji rinkimų komisija po abejų rinkimų ratų oficialiai paskelbia, kad išrinkta ne mažiau kaip 3/5 visų Seimo narių.

1992 m. spalio 25 d. kartu su referendumu dėl Konstitucijos vyko ir Seimo rinki-

mai, todėl Seimo, kaip tautos atstovybės ir įstatymų leidybos institucijos, suformavimas ir funkcionavimo pradžia didesnių problemų nekėlė. Tą patį galima pasakyti ir apie naujos Vyriausybės suformavimo teisines prielaidas.

1992 m. Lietuvos Respublikos Konstitucija atkūrė Respublikos Prezidento instituciją. Numačius visuotinius Respublikos Prezidento rinkimus, ši institucija galėjo atsirasti tik po kurio laiko. Įstatymo „Dėl Lietuvos Respublikos Konstitucijos įsigaliojimo tvarkos" 6 straipsnyje, siekiant išvengti laikino valstybės vadovo institucijos vakuumo, buvo nustatyta, kad laikotarpiu, kol dar nėra Respublikos Prezidento, ši teisinė situacija yra tolygi tai, kuri yra numatyta Lietuvos Respublikos Konstitucijos 89 straipsnyje[349].

Įstatyme „Dėl Lietuvos Respublikos Konstitucijos įsigaliojimo tvarkos" taip pat buvo numatyta, kad prireikus Seimas gali pratęsti Konstitucijos 89 straipsnyje numatytus terminus daugiau kaip pusės visų Seimo narių balsų dauguma, bet ne ilgiau kaip keturiems mėnesiams.

Iki Respublikos Prezidento išrinkimo laikydamasis Konstitucijos 89 straipsnyje nustatytų sąlygų laikinai Respublikos Prezidento pareigas ėjo Seimo Pirmininkas. 1993 m. vasario 14 d. įvyko pirmieji visuotiniai Respublikos Prezidento rinkimai. Išrinktasis Respublikos Prezidentas pradėjo eiti savo pareigas po to, kai Vilniuje, dalyvaujant tautos atstovams – Seimo nariams, prisiekė Tautai būti ištikimas Lietuvos Respublikai ir Konstitucijai, sąžiningai eiti savo pareigas ir būti visiems lygiai teisingas.

Konstitucijoje buvo numatyta ir Lietuvoje visiška nauja valstybės valdžios institucija – Konstitucinis Teismas, kuris turėjo vykdyti įstatymų ir kitų teisės aktų konstitucingumo kontrolės funkciją. Taigi reikėjo nedelsiant jį sukurti.

Įstatymo „Dėl Lietuvos Respublikos Konstitucijos įsigaliojimo tvarkos" 7 straipsnyje numatyta, kad Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo teisėjai, o iš jų Konstitucinio Teismo pirmininkas, turi būti paskirti ne vėliau kaip per vieną mėnesį po Respublikos Prezidento išrinkimo. Pirmą kartą skiriant Konstitucinio Teismo teisėjus, trys iš jų skiriami trejiems, trys – šešeriems ir trys – devyneriems metams.

Respublikos Prezidentas, Seimo Pirmininkas ir Aukščiausiojo Teismo pirmininkas, siūlydami skirti Konstitucinio Teismo teisėjus, turėjo nurodyti, kurie iš jų skiriami trejiems, šešeriems ir devyneriems metams. Konstitucinio Teismo teisėjai, kurie buvo skiriami trejiems ir šešeriems metams, po ne mažesnės kaip trejų metų pertraukos galėjo pradėti eiti šias pareigas dar vieną kadenciją.

Įsigaliojus Konstitucijai, iškilo uždavinys įvykdyti teismų sistemos reformą. Turėjo būti sukurta Konstitucijos 111 straipsnio 1 dalyje numatyta teismų sistema, kurią sudaro Lietuvos Aukščiausiasis Teismas, Lietuvos apeliacinis teismas, apygardų ir apylinkių teismai, o šio straipsnio 2 dalyje numatyta galimybė įsteigti specializuotus teismus.

Pagal Konstituciją, teismų sudarymą ir jų kompetenciją nustato Lietuvos Respubli-

[349] Pagal Konstitucijos 89 straipsnį, Respublikos Prezidentui mirus, atsistatydinus, pašalinus jį iš pareigų apkaltos proceso tvarka ar tada, kai Seimas nutaria, kad Respublikos Prezidento sveikatos būklė neleidžia jam eiti pareigų, jo pareigas laikinai eina Seimo Pirmininkas. Šiuo atveju Seimo Pirmininkas netenka savo įgaliojimų Seime, kur jo pareigas Seimo pavedimu laikinai eina jo pavaduotojas. Išvardytais atvejais Seimas ne vėliau kaip per 10 dienų privalo paskirti Respublikos Prezidento rinkimus, kurie turi būti surengti ne vėliau kaip per du mėnesius. Seimui negalint susirinkti ir paskelbti Respublikos Prezidento rinkimų, rinkimus skelbia Vyriausybė. Respublikos Prezidentą, laikinai išvykusį į užsienį arba susirgusį ir dėl to laikinai negalintį eiti pareigų, tuo laiku pavaduoja Seimo Pirmininkas. Laikinai pavaduodamas Respublikos Prezidentą, Seimo Pirmininkas negali skelbti pirmalaikių Seimo rinkimų, atleisti ar skirti ministrų be Seimo sutikimo. Tuo laikotarpiu Seimas negali svarstyti klausimo dėl nepasitikėjimo Seimo Pirmininku. Jokiais kitais atvejais ir jokiems kitiems asmenims ar institucijoms negalima vykdyti Respublikos Prezidento įgaliojimų.

kos teismų įstatymas. Seimas priimdamas tokį įstatymą turėjo įtvirtinti naująją teismų sistemą. Konstitucinio Teismo teigimu, Konstitucija ir įstatymas „Dėl Lietuvos Respublikos Konstitucijos įsigaliojimo tvarkos“ nenustatė, kokiais būdais ir metodais Seimas turėtų įgyvendinti teismų reformą. Vadinasi, Seimas galėjo laisvai pasirinkti minėtos reformos įgyvendinimo būdus ir tvarką, bet ji neturėjo prieštarauti Konstitucijai[350].

3. Lietuvos Respublikos Konstitucijos keitimo tvarka

„Konstitucijos keitimo konstitucinį teisinį reguliavimą lemia pačios Konstitucijos samprata, jos prigimtis ir paskirtis.“[351] Vadinasi, Konstitucijos keitimo instituto ypatumus galima suprasti tik atsižvelgus į tai, kad Konstitucija yra aukščiausioji šalies teisė, kurios šaltinis yra pati valstybės bendruomenė – pilietinė Tauta, kad joje atsispindi visuomenės sutartis, kad Konstitucija yra grindžiama vertybėmis, kurios pripažįstamos universaliomis, nekvestionuojamomis. „Referendumu priėmusi Konstituciją – aukščiausios teisinės galios aktą, lietuvių tauta padėjo savo, kaip valstybinės bendruomenės – pilietinės Tautos, bendro gyvenimo norminį pagrindą ir įtvirtino valstybę kaip bendrą visos visuomenės gėrį (inter alia, Konstitucinio Teismo 2004 m. gegužės 25 d., 2006 m. rugpjūčio 19 d., 2009 m. rugsėjo 24 d. nutarimai). Teise ir teisingumu grindžiamos demokratinės valstybės viena svarbiausių priedermių – gerbti, ginti ir saugoti tas vertybes, kuriomis yra grindžiama pati Tautos priimta Konstitucija ir kurių realus įtvirtinimas, gynimas ir apsauga yra pačios valstybės *raison d'être*; priešingu atveju valstybė negalėtų būti laikoma bendru visos visuomenės gėriu (Konstitucinio Teismo 2006 m. rugpjūčio 19 d., 2009 m. rugsėjo 24 d. nutarimai, 2012 m. gruodžio 19 d. sprendimas).“[352]

Konstitucija, kaip aukščiausioji šalies teisė, buvo priimta žvelgiant į ilgalaikę šalies raidos perspektyvą. Neatsitiktinai konstitucinėje jurisprudencijoje pabrėžiama, kad Konstitucijos stabilumas – didžiulė teisinė vertybė, viena iš prielaidų užtikrinti valstybės tęstinumą, pagarbą konstitucinei santvarkai ir teisei, Konstitucijoje deklaruotų Tautos siekių, kuriais grindžiama pati Konstitucija, įgyvendinimą. Konstitucijos stabilumas yra tokia jos savybė, kuri kartu su kitomis (ypač – su ypatinga, aukščiausiąja Konstitucijos teisine galia) konstitucinį teisinį reguliavimą atskiria nuo žemesnės galios teisės aktų nustatyto (ordinarinio) teisinio reguliavimo.

Konstitucijos stabilumas nepaneigia galimybės daryti jos pataisas, kai jos yra objektyviai būtinos. Vadinasi, Konstitucija neturi būti keičiama, jeigu tai nėra teisiškai būtina.

Konstitucijos pataisos negali paneigti Konstitucijos kaip vientiso akto koncepcijos. Konstitucijos pataisomis negalima priešpriešinti vienų kitoms Konstitucijos nuostatų, jose įtvirtintų vertybių, negalima Konstitucijos skirsniuose ir straipsniuose nustatyto teisinio reguliavimo priešpriešinti konstituciniam teisiniam reguliavimui, nustatytam Konstitucijos sudedamosiose dalyse; Konstitucijos pataisa negali būti sukurtas toks naujas konstitucinis teisinis reguliavimas, kad viena Konstitucijos nuostata paneigtų kitą ar jai prieštarautų ir šių nuostatų būtų neįmanoma aiškinti kaip tarpusavyje derančių; iš Konstitucijos 6 straipsnio 1 dalies kyla imperatyvas, kad Konstitucijos pataisomis negali būti pažeista Konstitucijos nuostatų ir jose įtvirtintų vertybių darna.

---

350 Konstitucinio Teismo 1994 m. gruodžio 22 d. nutarimas. *Valstybės žinios*, 1994, Nr. 101-2045.
351 Konstitucinio Teismo 2014 m. sausio 24 d. nutarimas. TAR, 2014-01-24, Nr. 478.
352 *Ibid.*

Konstitucija keičiama Konstitucijos keitimo įstatymais. Konstitucinis Teismas yra konstatavęs, kad Konstitucijos keitimo įstatymai (Konstitucijos pataisos) – ypatingi konstitucinės teisės aktai, kuriais konstitucinės pataisos inkorporuojamos į Konstitucijos tekstą. Šiais aktais keičiamas Konstitucijos turinys, jų tarpusavio ryšiai, net Konstitucijoje įtvirtinta vertybių pusiausvyra, pakeitus vienas nuostatas gali kisti kitų nuostatų ar viso konstitucinio reguliavimo turinys. Konstituciniai įstatymai, kuriais daromos Konstitucijos pataisos[353] turi Konstitucijos galią.

Jeigu Konstitucija yra steigiamojo pobūdžio aukščiausiosios galios aktas, pirminis Lietuvos konstitucinės teisės šaltinis (tai reiškia, kad ją įtvirtino steigiamoji valdžia), tai Konstitucijos keitimo įstatymai (Konstitucijos pataisos) nėra steigiamojo pobūdžio aktai, nes jie priimami tik pagal pačioje Konstitucijoje nustatytas taisykles, kurios saisto ir pilietinę tautą ar jos atstovybę – Seimą. Taigi šiais įstatymais įgyvendinama ne pirminė steigiamoji, bet išvestinio pobūdžio Konstitucijos keitimo valdžia[354]. Tai suponuoja, kad Konstitucijos keitimo įstatymai (Konstitucijos pataisos) turi atitikti Konstitucijoje įtvirtintus materialiuosius ir procesinius Konstitucijos keitimo apribojimus ir kad jie, nors ir turi Konstitucijos galią, yra konstitucinės kontrolės objektas. Konstituciniam Teismui priklauso išimtinė kompetencija spręsti, ar Konstitucijos keitimo įstatymai (Konstitucijos pataisos) atitinka iš Konstitucijos kylančius materialinius ir procesinius Konstitucijos keitimo apribojimus.

Konstitucinio Teismo jurisprudencijoje yra suformuota išsami Konstitucijos keitimo oficialioji konstitucinė doktrina. Pagal ją, Konstitucijos samprata, jos prigimtis ir paskirtis, Konstitucijos stabilumas kaip konstitucinė vertybė, Konstitucijos nuostatų darnos imperatyvas suponuoja materialinius ir procesinius Konstitucijos keitimo ribojimus.

Materialiniai Konstitucijos keitimo apribojimai yra Konstitucijoje įtvirtinti ribojimai priimti tam tikro turinio Konstitucijos pataisas. Procesiniai Konstitucijos keitimo ribojimai – Konstitucijoje įtvirtinta *ypatinga Konstitucijos keitimo tvarka*[355].

Konstitucinio Teismo jurisprudencijoje yra įtvirtinta, kad materialieji Konstitucijos keitimo ribojimai kyla iš visuminio konstitucinio teisinio reguliavimo ir yra skirti ginti universalioms vertybėms, kuriomis grindžiama Konstitucija – aukščiausioji teisė ir visuomenės sutartis, valstybė – bendrasis visos visuomenės gėris, taip pat šių vertybių ir Konstitucijos nuostatų darnai apsaugoti.

Konstitucinio Teismo 2020 m. liepos 30 d. nutarime yra pažymėti „šie iš Konstitucijos kylantys materialieji Konstitucijos keitimo apribojimai:

– negali būti priimamos Konstitucijos pataisos, panaikinančios prigimtinį žmogaus teisių ir laisvių pobūdį, demokratiją ar valstybės nepriklausomybę (2014 m. liepos 11 d. nutarimas); tai inter alia reiškia, kad, kaip minėta, Konstitucijos 1 straipsnis, kaip ir Konstitucinio įstatymo „Dėl Lietuvos valstybės“ 1 straipsnio nuostata „Lietuvos valstybė yra nepriklausoma demokratinė respublika“, negali būti keičiamas taip, kad būtų paneigtos pamatinės konstitucinės vertybės – valstybės nepriklausomybė, demokratija ar prigimtinis žmogaus teisių ir laisvių pobūdis;

---

353 Konstitucijos keitimo įstatymų negalima painioti su konstituciniais įstatymais, priimamais pagal Konstitucijos 69 straipsnio 3 d. nustatytą tvarką.

354 Teisinėje literatūroje vieni autoriai skiria steigiamąją valdžią ir konstitucijos keitimo valdžią, kiti kalba apie pirmapradę steigiamąją valdžią ir išvestinę steigiamąją valdžią. Terminijos vartojimo skirtingumas susijęs su konstitucijos priėmimo ir keitimo valdžių skirtingumo ar vienarūšiškumo pabrėžimu ir atitinkamu šių valdžių esmės aiškinimu.

355 Ši tvarka nustatyta Konstitucijos XIV skirsnyje „Konstitucijos keitimas“.

– negali būti daromos tokios Konstitucijos pataisos, kuriomis būtų paneigta viena iš Lietuvos valstybės, kaip Konstitucijoje įtvirtinto bendro visos visuomenės gėrio, pamatą sudarančių konstitucinių vertybių – respublika, išskyrus atvejį, kai Konstitucijos 148 straipsnio 1 dalyje nustatyta tvarka būtų keičiamas Konstitucijos 1 straipsnis ir Konstitucinio įstatymo „Dėl Lietuvos valstybės“, kuris yra Konstitucijos sudedamoji dalis, 2 straipsnyje nustatyta tvarka būtų keičiamas šio įstatymo 1 straipsnis (2014 m. sausio 24 d., 2014 m. liepos 11 d. nutarimai);

– negali būti daromos tokios Konstitucijos pataisos, kuriomis būtų paneigtos Konstitucinio akto „Dėl Lietuvos Respublikos nesijungimo į postsovietines Rytų sąjungas“ nuostatos, išskyrus atvejį, kai atitinkamos šio konstitucinio akto nuostatos būtų keičiamos tokia pat tvarka, kokia nustatyta Konstitucinio įstatymo „Dėl Lietuvos valstybės“ 2 straipsnyje (2014 m. sausio 24 d., 2014 m. liepos 11 d. nutarimai);

– referendumu nepanaikinus konstitucinių Lietuvos Respublikos narystės Europos Sąjungoje pagrindų, įtvirtintų Konstitucinio akto „Dėl Lietuvos Respublikos narystės Europos Sąjungoje“ 1, 2 straipsniuose, negali būti daromos tokios Konstitucijos pataisos, kuriomis būtų paneigti Lietuvos Respublikos narystės Europos Sąjungoje įsipareigojimai (2014 m. sausio 24 d., 2014 m. liepos 11 d. nutarimai);

– negali būti daromos tokios Konstitucijos pataisos, kuriomis būtų paneigti Lietuvos Respublikos tarptautiniai įsipareigojimai (inter alia Lietuvos valstybės geopolitinės orientacijos suponuojamos Lietuvos Respublikos narystės NATO įsipareigojimai) ir kartu – konstitucinis principas pacta sunt servanda, jeigu tų tarptautinių įsipareigojimų neatsisakoma vadovaujantis tarptautinės teisės normomis (2014 m. sausio 24 d., 2014 m. liepos 11 d. nutarimai);

– Seimas negali daryti tokių Konstitucijos pataisų, kuriomis būtų paneigtos Konstitucijos I skirsnio „Lietuvos valstybė“, XIV skirsnio „Konstitucijos keitimas“ nuostatos; referendumu taip pat negali būti daromos tokios Konstitucijos pataisos, kuriomis, atitinkamai nekeičiant Konstitucijos I skirsnio „Lietuvos valstybė“, XIV skirsnio „Konstitucijos keitimas“ nuostatų, būtų nustatomas joms priešingas konstitucinis reguliavimas (2014 m. sausio 24 d., 2014 m. liepos 11 d. nutarimai)“[356].

Beje, kaip yra pažymėjęs Konstitucinis Teismas, įstatymo „Dėl Lietuvos Respublikos Konstitucijos įsigaliojimo tvarkos“ nuostatos, išskyrus jo 5 straipsnį, negali būti keičiamos, atsižvelgiant į tai, kad jomis įtvirtintas pereinamasis konstitucinis reguliavimas, susijęs su Konstitucijos nuostatų įsigaliojimu ir įgyvendinimu (kitaip sakant, šio įstatymo 1, 3, 4, 6–8 straipsnių nuostatos jau yra įgyvendintos). O minėto įstatymo 5 straipsnis, kuriame įtvirtintas Seimo nario priesaikos tekstas, gali būti keičiamas Konstitucijos XIV skirsnyje įtvirtinta Konstitucijos nuostatų keitimo tvarka.

Materialieji Konstitucijos keitimo ribojimai taikomi visais Konstitucijos pataisų atvejais (taip pat ir konstitucines nuostatas keičiant referendumu). Šių apribojimų nesilaikymas būtų pagrindas pripažinti, kad atitinkamos pataisos prieštarauja Konstitucijai.

Kitas Konstitucijos stabilumą užtikrinantis veiksnys – itin sudėtinga jos keitimo tvarka. Konstitucinis Teismas yra pažymėjęs, kad procesiniai Konstitucijos keitimo apribojimai yra konstitucijoje įtvirtinta ypatinga Konstitucijos keitimo tvarka, kuri esmingai skiriasi nuo paprastos įstatymų leidybos. Tokios tvarkos įtvirtinimas reiškia, kad, viena vertus konstitucijos kūrėjas pripažino konstitucinių pataisų poreikio svarbą, ir, kita vertus,

[356] Konstitucinio Teismo 2020 m. liepos 30 d. nutarimas. TAR, 2021-07-01, Nr. 14847.

nustatydamas sudėtingą keitimo tvarką, jis siekė apsaugoti Konstituciją nuo vienadienių politinių ar kitokių interesų nulemtų taisymų. Teisinėje literatūroje teigiama, kad Lietuvos Respublikos Konstitucija priskirtina prie tų konstitucijų, kurioms keisti nustatytos gana griežtos taisyklės.

Konstitucijos XIV skirsnyje „Konstitucijos keitimas" nustatytos Lietuvos Respublikos Konstitucijos pataisų teikimo, jų svarstymo ir priėmimo taisyklės. Kartu pastebėtina, kad Konstitucinis Teismas, atskleisdamas, kokių procesinių reikalavimų privalu laikytis darant Konstitucijos pataisas, „pateikė ne tik Konstitucijoje tiesiogiai įtvirtintų normų, nustatančių Konstitucijos keitimo tvarką, turinį, bet ir Konstitucijoje tiesiogiai nenustatytų procesinių reikalavimų sampratą"[357].

Pagal Konstitucijos 147 straipsnio 1 dalį, sumanymą[358] keisti ar papildyti Lietuvos Respublikos Konstituciją turi teisę pateikti Seimui tik tokie subjektai:

- ne mažesnė kaip 1/4 visų Seimo narių grupė;
- ne mažiau kaip 300 tūkstančių rinkėjų.

Tai ypatingi subjektai, jie iš esmės kitokie, negu Konstitucijos 68 straipsnyje nustatyti įstatymų leidybos iniciatyvos subjektai[359].

Konstitucijos 147 straipsnio 2 dalyje užfiksuota, kad nepaprastosios padėties ar karo padėties metu Konstitucija negali būti taisoma[360] (toks draudimas nėra nustatytas įstatymų leidybai).

Nepaprastąją padėtį Seimas visoje valstybės teritorijoje ar jos dalyje gali įvesti, jeigu kyla grėsmė valstybės konstitucinei santvarkai. Pagal Konstitucijos 144 straipsnio 1 dalį, šios padėties trukmė – iki 6 mėnesių. Tarp Seimo sesijų neatidėliotinais atvejais tokį sprendimą turi priimti Respublikos Prezidentas, kartu šaukdamas neeilinę Seimo sesiją šiam klausimui svarstyti. Seimas patvirtina arba panaikina Respublikos Prezidento sprendimą. Įvedus nepaprastąją padėtį, gali būti laikinai apribotos teisės ar laisvės, nurodytos Konstitucijos 22, 24, 25, 32, 35 ir 36 straipsniuose.

Pagal Konstitucijos 142 straipsnio 1 dalį, Seimas įveda karo padėtį, skelbia mobilizaciją ar demobilizaciją, priima sprendimą panaudoti ginkluotąsias pajėgas, kai prireikia ginti Tėvynę arba vykdyti Lietuvos valstybės tarptautinius įsipareigojimus.

Ginkluoto užpuolimo atveju, kai kyla grėsmė valstybės suverenumui ar teritorijos vientisumui, Respublikos Prezidentas nedelsdamas priima sprendimą dėl gynybos nuo ginkluotos agresijos, įveda karo padėtį visoje valstybėje ar jos dalyje, skelbia mobilizaciją ir teikia šiuos sprendimus tvirtinti artimiausiam Seimo posėdžiui, o tarp Seimo sesijų – nedelsdamas šaukia neeilinę Seimo sesiją. Seimas patvirtina ar panaikina tokį Respublikos Prezidento sprendimą. Pagal Konstitucijos 145 straipsnį, įvedus karo padėtį, taip pat gali būti laikinai apribotos teisės ir laisvės, nurodytos Konstitucijos 22, 24, 25, 32, 35 ir 36 straipsniuose.

Draudimas taisyti Konstituciją apima draudimą Seimui teikti sumanymus keisti Konstituciją, svarstyti ir balsuoti už pataisas Seime, rengti referendumą dėl Konstitucijos

---

357 Sinkevičius, V. Konstitucijos keitimo apribojimai? *Jurisprudencija,* 2015, 22(2), p. 215.

358 Konstitucijos 147 straipsnio 1 dalies nuostatoje vartojama sąvoka „sumanymas keisti ar papildyti Lietuvos Respublikos Konstituciją" reiškia, kad tai yra Konstitucijos pataisos – Konstitucijos keitimo įstatymų projektas (žr. Konstitucinio Teismo 2014 m. sausio 24 d. nutarimas. TAR, 2014-01-24, Nr. 478).

359 Pagal Konstitucijos 68 straipsnį, įstatymų leidybos iniciatyvos teisę turi Seimo nariai, Respublikos Prezidentas, Vyriausybė, taip pat 50 tūkstančių piliečių, turinčių rinkimų teisę.

360 Toks draudimas nenustatytas įstatymų leidybai.

keitimo, taip pat pasirašyti ir oficialiai paskelbti įstatymą dėl Konstitucijos keitimo.

Vienas Konstitucijos pataisas galima daryti tik referendumu, kitos gali būti keičiamos ir Seime. Pagal Konstitucijos 148 straipsnio 1, 2 dalis, yra apriboti Seimo įgaliojimai keisti Konstituciją. „Konstitucijos 1 straipsnio nuostata „Lietuvos valstybė yra nepriklausoma demokratinė respublika“ gali būti pakeista tik referendumu, jeigu už tai pasisakytų ne mažiau kaip ¾ Lietuvos piliečių, turinčių rinkimų teisę“, tik referendumu gali būti keičiamos kitos Konstitucijos I skirsnio „Lietuvos valstybė“ ir XIV skirsnio „Konstitucijos keitimas“ nuostatos. Taip pat reikia priminti, kad tik referendumu gali būti keičiamos Konstitucinio įstatymo „Dėl Lietuvos valstybės“, Konstitucinio akto „Dėl Lietuvos Respublikos nesijungimo į postsovietines Rytų sąjungas“, Konstitucinio akto „Dėl Lietuvos Respublikos narystės Europos Sąjungoje“ 1, 2 straipsnių nuostatos.

Pažymėtina, kad Konstitucijos 148 straipsnyje įtvirtintų procesinių reikalavimų negalima aiškinti atsietai nuo materialinių Konstitucijos keitimo ribojimų. Pavyzdžiui, aiškinant Konstitucijos 148 straipsnio 1 dalies nuostatą, kad „Konstitucijos 1 straipsnio nuostata „Lietuvos valstybė yra nepriklausoma demokratinė respublika“ gali būti pakeista tik referendumu, jeigu už tai pasisakytų ne mažiau kaip ¾ Lietuvos piliečių, turinčių rinkimų teisę“ būtina nepamiršti, jog kartu būtina laikytis iš Konstitucijos kylančio reikalavimų, kad Konstitucijos 1 straipsnis, kaip ir Konstitucinio įstatymo „Dėl Lietuvos valstybės“ 1 straipsnio nuostata „Lietuvos valstybė yra nepriklausoma demokratinė respublika“, negali būti keičiamas taip, kad būtų paneigtos pamatinės konstitucinės vertybės – valstybės nepriklausomybė, demokratija ar prigimtinis žmogaus teisių ir laisvių pobūdis. Taip pat primintina, kad Konstitucinio akto „Dėl Lietuvos Respublikos nesijungimo į postsovietines Rytų sąjungas“, kuris yra sudedamoji Konstitucijos dalis, nuostatos gali būti keičiamos tokia pat tvarka, kokia gali būti keičiama konstitucinė nuostata „Lietuvos valstybė yra nepriklausoma demokratinė respublika“[361].

Konstitucijos 148 straipsnio 3 dalyje nustatyta ypatinga Konstitucijos pataisų priėmimo Seime tvarka: Konstitucijos pataisos Seime turi būti svarstomos ir dėl jų balsuojama du kartus; tarp šių balsavimų turi būti daroma ne mažesnė kaip trijų mėnesių pertrauka. Konstitucijos keitimo įstatymai priimami kvalifikuota Seimo narių balsų dauguma: įstatymo projektas dėl Konstitucijos keitimo laikomas Seimo priimtu, jeigu kiekvieno balsavimo metu už tai balsavo ne mažiau kaip 2/3 visų Seimo narių.

Konstitucijos 148 straipsnio 4 dalyje nustatyta, kad nepriimta Konstitucijos pataisa Seimui iš naujo svarstyti gali būti teikiama ne anksčiau kaip po metų. Tokia nuostata taip pat yra tam tikras Konstitucijos keitimo „įšaldymas“, reiškiantis draudimą konstitucinės pataisos iniciatoriams teikti Seimui svarstyti nepriimtą Konstitucijos pataisą anksčiau kaip po metų, o Seimui – priimti jį svarstyti. Šito draudimo paskirtis – apsisaugoti nuo palaikymo neturėjusių pataisų pakartotinio svarstymo nepraėjus ilgesniam laikui. Vienų metų laikotarpis nustatytas pagalvoti, ar iš viso verta tokią pataisą teikti. Toks suspendavimas yra tarsi siūlymas ieškoti platesnio piliečių bendruomenei atstovaujančių politinių jėgų sutarimo, įtikinti tas jėgas atmestosios pataisos būtinumu.

Konstitucijos 149 straipsnio 1, 2 dalyse nustatyta ypatinga Konstitucijos keitimo įstatymo promulgavimo tvarka: priimtą įstatymą dėl Konstitucijos keitimo pasirašo Respublikos Prezidentas ir ne vėliau kaip per 5 dienas oficialiai paskelbia; jeigu nurodytu laiku tokio įstatymo Respublikos Prezidentas nepasirašo ir nepaskelbia, jį pasirašo ir ofici-

[361] Konstitucinio Teismo 2014 m. sausio 24 d. nutarimas. TAR, 2014-01-24, Nr. 478.

aliai paskelbia Seimo Pirmininkas. Pažymėtina, kad promulguojant Konstitucijos keitimo įstatymą Respublikos Prezidento galios yra labiau suvaržytos nei promulguojant kitus įstatymus, nes Konstitucijoje nėra nustatyta, kad Respublikos Prezidentas turėtų atidedamojo veto teisę įstatymų dėl Konstitucijos keitimo atžvilgiu.

Konstitucijos 149 straipsnio 3 dalyje nustatyta ypatinga Konstitucijos keitimo įstatymo įsigaliojimo tvarka: įstatymas dėl Konstitucijos keitimo įsigalioja ne anksčiau kaip po vieno mėnesio nuo jo priėmimo. Konstitucinis Teismas aiškindamas šią nuostatą nurodė, kad „pagal Konstitucijos 149 straipsnio 3 dalį, Seimas gali įstatymo dėl Konstitucijos keitimo įsigaliojimo datą nustatyti įstatyme dėl Konstitucijos keitimo, tačiau šios datos negalima nustatyti ankstesnės negu vienas mėnuo nuo įstatymo dėl Konstitucijos keitimo priėmimo. Seimas, priimdamas įstatymą dėl Konstitucijos keitimo, jo įsigaliojimo datą gali nustatyti tik vėlesnę negu vienas mėnuo nuo įstatymo dėl Konstitucijos keitimo priėmimo. Jeigu įstatymo dėl Konstitucijos keitimo įsigaliojimo data nėra nustatyta įstatyme dėl Konstitucijos keitimo, pagal Konstituciją toks įstatymas dėl Konstitucijos keitimo įsigalioja praėjus vienam mėnesiui nuo jo priėmimo“[362].

Matyti, kad steigiamoji valdžia daugiausia dėmesio skyrė Konstitucijos 1 straipsnio ir jos I bei XIV skirsnių stabilumui apsaugoti. Taip pasielgta todėl, kad Konstitucijos 1 straipsnis yra išskirtinis, jame įtvirtintas pamatinis valstybės principas. Konstitucijos I skirsnio „Lietuvos valstybė“ nuostatos nukreipia visą konstitucinę sistemą, o XIV skirsnio „Konstitucijos keitimas“ nuostatos yra viena iš konstitucinio reguliavimo stabilumo garantijų. Stipresnė stabilumo apsauga taikoma ir konstituciniam įstatymui „Dėl Lietuvos valstybės“, konstituciniams aktams „Dėl Lietuvos Respublikos nesijungimo į postsovietines Rytų sąjungas“ ir „Dėl Lietuvos Respublikos narystės Europos Sąjungoje“.

Konstitucijoje nustatytos keitimo tvarkos (t. y. procesinių jos keitimo ribojimų) nesilaikymas gali būti pagrindas pripažinti įstatymą dėl Konstitucijos pakeitimo prieštaraujančiu Konstitucijai pagal jo priėmimo tvarką.

Lietuvos konstitucinės sistemos ypatybė ta, kad tam tikrą laikotarpį po Konstitucijos priėmimo buvo nustatyta „lengvesnė“ tam tikrų konstitucinių nuostatų keitimo tvarka. Rengiant galutinę Lietuvos Respublikos Konstitucijos teksto redakciją buvo nutarta tam tikrą laikotarpį nustatyti lengvesnę straipsnių, dėl kurių buvo itin sunku susitarti ir kurių galutinėms redakcijoms parengti prireikė daugiausia kompromisų, keitimo tvarką. Konstitucijos kūrimo procese dalyvavusios politinės jėgos tikėjosi po 1992 m. Seimo rinkimų turėti Seime pakankamą Seimo narių daugumą, kurios užtektų Konstitucijai norima linkme pakeisti. Taigi Konstitucijos „Baigiamuosiuose nuostatuose“ atsirado 153 straipsnis, kuriame nustatyta: „Kai ši Lietuvos Respublikos Konstitucija bus priimta referendumu, Lietuvos Respublikos Seimas iki 1993 m. spalio 25 dienos 3/5 visų Seimo narių balsų dauguma gali pakeisti Lietuvos Respublikos Konstitucijos nuostatas, kurios yra 47, 55, 56 straipsniuose, 58 straipsnio antrosios dalies 2 punkte, 65, 68, 69 straipsniuose, 84 straipsnio 11 ir 12 punktuose, 87 straipsnio pirmojoje dalyje, 96, 103, 118 straipsniuose, 119 straipsnio ketvirtojoje dalyje.“

Šios Konstitucijos keitimo sąlygų išlygos – teisinė politinių kompromisų paieškos išraiška. „Lengvesne“ tvarka buvo leista keisti normas, apibrėžiančias žemės, vidaus vandenų, miškų ir kt. objektų nuosavybės teisę (47 str.), Seimo narių skaičių, Seimo narių

[362] Konstitucinio Teismo 2002 m. gruodžio 24 d. nutarimas. *Valstybės žinios,* 2002, Nr. 19-828; 2004 m. gegužės 13 d. nutarimas. *Valstybės žinios,* 2004, Nr. 81-2903.

rinkimo tvarką (55 str.), teisines sąlygas būti renkamu Seimo nariu (56 str.), teisines pirmalaikių Seimo rinkimų paskelbimo prielaidas (58 str. 2 d. 2 p.), naujai išrinkto Seimo pirmojo posėdžio sušaukimo tvarką (65 str.), įstatymų leidybos iniciatyvos teisę (68 str.), įstatymų priėmimą (69 str.), Respublikos Prezidento įgaliojimus (84 str. 11 ir 12 p.), pirmalaikių Respublikos Prezidento rinkimų sąlygas (87 str. 1 d.), ministrų statuso klausimus (96 str.), Konstitucinio Teismo sudarymą (103 str.), prokurorų konstitucinį statusą (118 str.), savivaldybės taryboms atsakingų vykdomųjų organų teisinį statusą (119 str. 4 d.). Kaip matyti, išskyrus 47 straipsnį, tai daugiausia buvo nuostatos, susijusios su valstybės valdžios institucijų statusu, jų tarpusavio santykiais.

Vis dėlto politinio kompromiso dalyvių lūkesčiai ir politinė tikrovė nesutapo. Politinėms partijoms, kurioms buvo atstovaujama Seime po 1992 m. Seimo rinkimų, nepavyko suderinti požiūrių ir Konstitucija „lengvesne“ tvarka nebuvo pakeista.

Per tris Lietuvos Respublikos Konstitucijos galiojimo dešimtmečius buvo daugybė siūlymų ją keisti, tačiau tik trylika Konstitucijos keitimo ar papildymo įstatymų žymi sėkmingą Lietuvos politinių jėgų susitarimą dėl Konstitucijos pataisų. Lietuvos Respublikos Konstitucija buvo keista 1996 m. birželio 20 d. Lietuvos Respublikos Konstitucijos 47 straipsnio papildymo įstatymu, 1996 m. gruodžio 12 d. Lietuvos Respublikos Konstitucijos 119 straipsnio pakeitimo įstatymu, 2002 m. birželio 20 d. Lietuvos Respublikos Konstitucijos 119 straipsnio pakeitimo įstatymu, 2003 m. sausio 23 d. Lietuvos Respublikos Konstitucijos 47 straipsnio pakeitimo įstatymu, 2003 m. kovo 20 d. Lietuvos Respublikos Konstitucijos 84 straipsnio papildymo įstatymu, 2003 m. kovo 20 d. Lietuvos Respublikos Konstitucijos 118 straipsnio pakeitimo įstatymu, 2004 m. liepos 13 d. Lietuvos Respublikos Konstitucijos papildymo Konstituciniu aktu „Dėl Lietuvos Respublikos narystės Europos Sąjungoje“ ir Lietuvos Respublikos Konstitucijos 150 straipsnio papildymo įstatymu, 2004 m. liepos 13 d. Lietuvos Respublikos Konstitucijos 57 straipsnio papildymo įstatymu, 2006 m. balandžio 25 d. Lietuvos Respublikos Konstitucijos 125 straipsnio pakeitimo įstatymu[363], 2019 m. kovo 21 d. Lietuvos Respublikos Konstitucijos 106 ir 107 straipsnių pakeitimo įstatymu, 2022 m. balandžio 21 d. Lietuvos Respublikos Konstitucijos 67, 119, 122, 124, 141 ir 143 straipsnių pakeitimo įstatymu, 2022 m. balandžio 21 d. Lietuvos Respublikos Konstitucijos 56 straipsnio pakeitimo įstatymu, 2022 m. balandžio 21 d. Lietuvos Respublikos Konstitucijos 74 straipsnio pakeitimo įstatymu.

Peržvelgus konstitucinių pataisų sąrašą matyti, kad didžioji jų dalis yra susijusi su Europos integracija ir Lietuvos Respublikos naryste Europos Sąjungoje. Tai 1996 m. ir 2003 m. Konstitucijos 47 straipsnio pataisos (kuriomis įtvirtinta užsienio subjektų teisė pagal konstitucinį įstatymą įsigyti žemę ir kt. objektus), 2004 m. Konstitucijos papildymas Konstituciniu aktu „Dėl Lietuvos Respublikos narystės Europos Sąjungoje“ ir Konstitucijos 150 straipsnio pataisos, taip pat 2006 m. padarytas Konstitucijos 125 straipsnio pakeitimas. Ko gero, prie šios grupės konstitucinių pataisų reikėtų priskirti ir 2002 m. Konstitucijos 119 straipsnio pataisą, kurioje numatyta, kad savivaldos rinkimuose dalyvauja ne tik Lietuvos Respublikos piliečiai, bet ir kiti nuolatiniai administracinio vieneto gyventojai.

[363] Konstitucinio Teismo 2014 m. sausio 24 d. nutarimu pripažinta, kad Lietuvos Respublikos Konstitucijos 125 straipsnio pakeitimo įstatymas (2006 m. balandžio 25 d. redakcija. *Valstybės žinios,* 2006, Nr. 48-1701) pagal priėmimo tvarką prieštarauja Konstitucijos 147 straipsnio 1 daliai. Pagal Konstitucinio Teismo 2014 m. sausio 24 d. nutarimą, nuo šio nutarimo oficialaus paskelbimo dienos Konstitucijos 125 straipsnio 2 dalis negali būti taikoma. Kita vertus, tai nereiškia, kad įsigalioja Konstitucijos 125 straipsnio redakcija, galiojusi iki minėto Konstitucijos straipsnio pakeitimo įstatymo įsigaliojimo.

Kita pataisų grupė yra susijusi su savivaldos konstitucinio instituto korekcijomis (1996 m. Konstitucijos 119 straipsnio pakeitimas, taip pat minėtoji 2002 m. Konstitucijos 119 straipsnio pataisa).

Trečioji pataisų grupė susijusi su siekiu tobulinti valstybės institucinės sistemos organizavimą ir funkcionavimą. 2003 m. buvo pakeistas prokuratūros organizacijos ir veiklos pagrindus įtvirtinantis Konstitucijos 119 straipsnis, taip pat kiek pakoreguoti Respublikos Prezidento įgaliojimai (Konstitucijos 84 straipsnio papildymas), 2004 m. pakeistas Konstitucijos 57 straipsnis, kuriame nustatomas eilinių Seimo rinkimų rengimas.

Neabejotinai reikšmingos ir 2019 m. konstitucinės pataisos, susijusios su individualaus konstitucinio skundo, naujo Lietuvoje asmens konstitucinių teisių gynybos instituto, įtvirtinimu. 2022 m. balandžio 21 d. trimis Konstitucijos pakeitimo įstatymais padarytos konstitucinės pataisos yra susijusios su tiesioginių merų rinkimų nustatymu, amžiaus cenzo kandidatams į Seimo narius iki 21 metų sumažinimu, taip pat leidimu asmeniui, netekusiam pareigų per apkaltą, kandidatuoti į Seimą ir į kitas pareigas, kurioms eiti reikia duoti Konstitucijoje numatytą priesaiką, praėjus dešimčiai metų nuo Seimo sprendimo, kuriuo jis buvo pašalintas iš užimamų pareigų ar panaikintas jo Seimo nario mandatas.

4. Lietuvos Respublikos Konstitucijos teisinės savybės

Lietuvos Respublikos Konstitucija gali būti nagrinėjama kaip teisinis, politinis ar ideologinis dokumentas. Teisiniu požiūriu ji yra aukščiausiosios galios teisės aktas, įtvirtinantis svarbiausias valstybinės bendruomenės gyvenimo taisykles. Konstitucijos teisinės savybės, jai būdingos ypatybės atskleidžia šio akto teisinę esmę ir jo vietą šalies teisinėje sistemoje.

Pagal oficialiąją konstitucinę doktriną, „Konstitucija yra aukščiausioji teisė; Konstitucijos šaltinis yra pati valstybinė bendruomenė – pilietinė Tauta. Konstitucijoje atsispindi visuomenės sutartis – visų Lietuvos Respublikos piliečių demokratiškai prisiimtas įsipareigojimas dabartinei ir būsimosioms kartoms gyventi pagal Konstitucijoje įtvirtintas pamatines taisykles ir joms paklusti, idant būtų užtikrintas valdžios legitimumas, jos sprendimų teisėtumas, žmogaus teisės ir laisvės, idant visuomenėje būtų santarvė (inter alia 2004 m. gegužės 25 d. nutarimas, 2010 m. balandžio 20 d. sprendimas, 2014 m. liepos 11 d. nutarimas). Konstitucija, kaip aukščiausios teisinės galios aktas ir visuomenės sutartis, yra grindžiama universaliomis, nekvestionuojamomis vertybėmis – suvereniteto priklausymu Tautai, demokratija, žmogaus teisių ir laisvių pripažinimu ir jų gerbimu, pagarba teisei ir teisės viešpatavimu, valdžios galių ribojimu, valdžios įstaigų priederme tarnauti žmonėms ir atsakomybe visuomenei, pilietiškumu, teisingumu, atviros, teisingos, darnios pilietinės visuomenės ir teisinės valstybės siekiu (inter alia 2004 m. gegužės 25 d., 2009 m. rugsėjo 24 d., 2014 m. liepos 11 d. nutarimai). Priėmusi Konstituciją, pilietinė Tauta padėjo savo, kaip valstybinės bendruomenės, bendro gyvenimo norminį pagrindą ir įtvirtino valstybę kaip bendrą visos visuomenės gėrį (inter alia 2004 m. gegužės 25 d., 2009 m. rugsėjo 24 d., 2014 m. sausio 24 d. nutarimai). Konstitucija saisto ir pačią valstybinę bendruomenę – pilietinę Tautą <...>“[364].

Šios ir kitos Konstitucinio Teismo jurisprudencijoje atskleistos Konstitucijos savybės išreiškia jos teisinę esmę. Apžvelgsime svarbiausias Konstitucijos savybes, leidžiančias

[364] Konstitucinio Teismo 2020 m. liepos 30 d. nutarimas. TAR, 2021-07-01, Nr. 14847.

į ją žvelgti kaip į ypatingą, esmingai besiskiriančią nuo ordinarinės teisės, teisinį kūrinį. Konstitucijos teisinis ypatingumas sietinas su tuo, kas ji yra: 1) pirminė ir steigiančioji teisė; 2) aukščiausioji teisė, valstybinės bendruomenės bendrojo gyvenimo norminis pagrindas ir svarbiausias nacionalinės teisės šaltinis; 3) teisė, kuriai būdinga viršenybė (aukščiausia teisinė galia); 4) teisė, kuriai būdingas substantyvinis ir antimažoritarinis pobūdis; 5) teisė be spragų; 6) ypač stabili (ir tuo pačiu galinti būti dinamiška) teisė; 7) teisė, kuriai būdingas vientisumas ir tiesioginis taikymas.

Minėtų savybių visuma leidžia Konstituciją apibūdinti kaip aukščiausiąją šalies teisę plačiąja prasme. Tai pagrindinė, absorbuojanti ir kitas savybės, šio akto charakteristika.

Pirmiausia į konstitucija žvelgiame kaip *pirminę ir steigiančiąją teisą, teisę, išreiškiančią visuomenės sutartį* dėl valdžios organizavimo ir bendro gyvenimo pagrindų.

Lietuvos Respublikos Konstituciją 1992 m. spalio 25 d. referendumu priėmė pilietinė Tauta – atgimusios Lietuvos valstybės piliečiai. Konstitucija yra Tautos steigiamojo pobūdžio aktas, kuriame nustatyti valstybinės valdžios organizavimo ir veiklos pagrindai, asmens santykiai su valstybe. Priimdama Konstituciją Tauta tiesiogiai įgyvendino jai priklausančią steigiamąją valdžią. Paprastai vertinama, kad nutrūkus ryšiui su ankstesne teisine sistema, taip pat įkūrus valstybę (ar atkūrus valstybingumą) Tauta, įgyvendindama steigiamąją valdžią, nėra varžoma kokios nors ankstesnės pozityvios teisės. Žinoma, steigiamajai valdžiai daro įtaka socialinė, ekonominė, politinė, religinė, etninė, kultūrinė valstybiškai organizuotos bendruomenės gyvenimo tikrovė, visuomenės politinėje ir teisinėje sąmonėje vyraujančios doktrinos, mokymai ar pažiūros. Konstitucionalizmo, žmogaus teisių prioriteto, pagarbos tarptautinei teisei ir kitos idėjos, tarptautinis kontekstas ir pripažinti standartai irgi lemia konstitucinius pasirinkimus. Konstitucinį steigiamosios valdžios apsisprendimą lemiančių veiksnių nereikėtų suplakti į vieną visumą su formaliais teisiniais apribojimais. Tokie apribojimai būdingi tik konstitucijos keitimo valdžiai.

Taigi į Konstituciją turime žvelgti kaip į steigiamojo pobūdžio aukščiausios teisinės galios aktą, kurio šaltinis yra pati valstybinė bendruomenė – pilietinė tauta. Kartu konstituciją galima laikyti ir visuomenės sutarties išraiška, būtent ja bendra Tautos valia yra įsteigiama valstybės valdžia, apibrėžiami jos sudarymo ir funkcionavimo, asmens ir valstybės santykių pagrindai. Tokio akto pagrindas – platus visuomenės sutarimas, padaryti kompromisai, įvairių interesų suderinimas. Konstitucija kaip visuomenės sutartis įpareigoja ne tik visuomenės narius, bet ir pačią pilietinę Tautą, jos aukščiausia suvereni galia gali būti vykdoma tik laikantis Konstitucijos.

Konstitucija visados reiškia naujos teisinės sistemos pradžią. Bet kokie iki Konstitucijos įsigaliojimo veikę teisės aktai gali išlikti tik tokiu mastu, kokiu jų veikimą aprobuoja Konstitucija (tokiu mastu, kiek neprieštarauja konstitucijai; kol bus priimtas naujas teisinis reguliavimas ir ims veikti naujos institucijos; iki konkrečios datos – tokie ir panašūs pasirinkimai galimi). Ir pamatiniais laikomi aktai tokiais yra tik todėl, kad šią reikšmę jiems pripažįsta Konstitucija, nes tik su sprendžiamuoju steigiamosios valdžios veiksmu paaiškėja, kokia yra sukurtos nacionalinės konstitucinės sistemos tikroji esmė ir turinys.

Konstitucijai tenka pirminės teisės vaidmuo. Viena vertus, tai reiškia, kad konstitucijai pagrįsti nereikia jokios kitos pozityvios teisės, ir, kita vertus, kad konstitucija kaip pirminė teisė nulemia visų įsteigtų valdžios institucijų teisėkūrą ir teisinę praktiką, kad visi kiti teisinio reguliavimo klodai yra grindžiami Konstitucija ir negali jai prieštarauti. Konstitucija kaip pirminė teisė yra visos teisinės sistemos pagrindas, vienintelis neginči-

jamas teisiškumo matas.

Konstitucinio Teismo jurisprudencijoje pirminiais konstitucinės teisės šaltiniais be Tautos referendumu priimtos Konstitucijos laikomi ir Lietuvos valstybės pamatiniai konstituciniai aktai (1918 m. vasario 16 d. nutarimas, 1990 m. kovo 11 d. aktas „Dėl Lietuvos nepriklausomos valstybės atstatymo“, LLKS Tarybos 1949 m. vasario 16 d. deklaracija), kuriuose skelbiami nekeičiami pamatiniai konstituciniai principai – nepriklausomybė, demokratija, prigimtinis žmogaus teisių ir laisvių pobūdis[365] (žr. Konstitucinio Teismo 2020 m. liepos 30 d. nutarimas).

Konstitucija negali būti niekas kitas, tik *aukščiausioji šalies teisė,* valstybinės bendruomenės bendro gyvenimo norminis pagrindas ir svarbiausias nacionalinės teisės šaltinis. Pati valstybinė bendruomenė, t. y. pilietinė Tauta, yra Konstitucijos šaltinis. „Priėmusi Konstituciją pilietinė Tauta padėjo savo, kaip valstybinės bendruomenės, bendro gyvenimo norminį pagrindą ir įtvirtino valstybę kaip bendrą visos visuomenės gėrį. Tauta Konstituciją keičia tiesiogiai arba per savo demokratiškai išrinktus atstovus ir tik pagal pačioje Konstitucijoje nustatytas taisykles. Konstitucija yra aukščiausioji teisė. Ji nubrėžia gaires visai teisės sistemai – visa teisės sistema kuriama Konstitucijos pagrindu.“[366]

Konstitucija kaip aukščiausioji teisė įgyvendina visuomenės sutartį: joje atsispindi „visuomenės sutartis – visų Lietuvos Respublikos piliečių demokratiškai prisiimtas įsipareigojimas dabartinei ir būsimosioms kartoms gyventi pagal Konstitucijoje įtvirtintas pamatines taisykles ir joms paklusti, idant būtų užtikrintas valdžios legitimumas, jos sprendimų teisėtumas, žmogaus teisės ir laisvės, idant visuomenėje būtų santarvė (Konstitucinio Teismo 2004 m. gegužės 25 d. nutarimas, 2010 m. balandžio 20 d. sprendimas)“[367].

Konstitucija grindžiama universaliomis ir nekvestionuojamomis vertybėmis (suvereniteto priklausymas Tautai, žmogaus teisių ir laisvių pripažinimas ir jų gerbimas, pagarba teisei bei teisės viešpatavimas, valdžios galių ribojimas, valdžios įstaigų pareiga tarnauti žmonėms ir jų atsakomybė visuomenei, pilietiškumas, teisingumas, atviros, teisingos, darnios pilietinės visuomenės ir teisinės valstybės siekis). Konstitucija reguliuoja reikšmingiausius socialinius visuomenės gyvenimo santykius, nustato valdžios organizavimo ir funkcionavimo pagrindus, apibrėžia asmens teisinę padėtį ir jo santykius su valstybe.

„Referendumu priėmusi Konstituciją – aukščiausios teisinės galios aktą, lietuvių tauta padėjo savo, kaip valstybinės bendruomenės – pilietinės Tautos, bendro gyvenimo norminį pagrindą ir įtvirtino valstybę kaip bendrą visos visuomenės gėrį.“[368] Konstitucinis Teismas yra pažymėjęs, kad teise ir teisingumu grindžiamos demokratinės valstybės viena iš svarbiausių priedermių – gerbti, ginti ir saugoti tas vertybes, kuriomis yra grindžiama Tautos priimta Konstitucija ir kurių realus įtvirtinimas, gynimas ir apsauga yra

---

365 Konstitucinis Teismas 2020 m. liepos 30 d. nutarime yra pažymėjęs, kad minėtų pamatinių konstitucinių aktų nuostatos, įtvirtinusios pamatinius konstitucinius principus – nepriklausomybę, demokratiją, prigimtinį žmogaus teisių ir laisvių pobūdį turi virškonstitucinę reikšmę, kad jų negali paneigti jokia Lietuvos valstybės Konstitucija. Minėtų pamatinių konstitucinių principų neliečiamumas pirmiausia buvo nustatytas aiškinant Konstituciją kaip Lietuvos aukščiausiąją teisę 2014 m. sausio 24 d. ir 2014 m. liepos 11 d. nutarimuose, o 2020 m. liepos 30 d. nutarimu šie principai, remiantis Konstitucija, yra apsaugomi ir kaip pamatinių konstitucinių aktų neliečiami principai. Tokia absoliuti apsauga reiškia, kad pamatiniai konstituciniai principai negali būti pakeisti tiek darant Konstitucijos pataisas, tiek priimant naują Konstituciją.

366 Konstitucinio Teismo 2004 m. gegužės 25 d. nutarimas. *Valstybės žinios*, 2004, Nr. 85-3094.

367 Konstitucinio Teismo 2014 m. sausio 24 d. nutarimas. TAR, 2014-01-24, Nr. 478.

368 Konstitucinio Teismo 2004 m. gegužės 25 d. nutarimas. *Valstybės žinios*, 2004, Nr. 85-3094; 2006 m. rugpjūčio 19 d. nutarimas. *Valstybės žinios*, 2006, Nr. 90-3529; atitaisymas – 2006, Nr. 137; 2009 m. rugsėjo 24 d. nutarimas. *Valstybės žinios*, 2009, Nr. 115-4888; 2014 m. sausio 24 d. nutarimas. TAR, 2014-01-24, Nr. 00478.

pačios valstybės raison d'être; priešingu atveju valstybė negalėtų būti laikoma bendruoju visos visuomenės gėriu[369].

Konstitucijos kaip bendrojo gyvenimo norminio pagrindo, kaip aukščiausiosios teisės, nustatančios gaires visai teisės sistemai, samprata leidžia laikyti ją svarbiausiu nacionalinės teisės šaltiniu, kurio pagrindu kuriama visa šalies teisė. Galima įžvelgti tam tikrą Konstitucijos normų „dvilypumą" – jos yra ir pamatinės, fundamentaliosios įvairių teisės šakų normos[370]. „Be to, Konstitucija įteisina pagrindines teisinio reguliavimo nuostatas ir sudaro įstatymų leidybos pagrindą."[371] Taigi Konstitucija yra Lietuvos teisės sistemos branduolys, joje nustatyti svarbiausi visų teisinio reguliavimo sričių tikslai ir objektai, todėl visos šios sritys junta Konstitucijos poveikį.

Kita svarbi Konstitucijos teisinė savybė – jos *viršenybė, aukščiausioji Konstitucijos normų teisinė galia*. Lietuvos Respublikos Konstitucijos viršenybė lemia ypatingą Konstitucijos vietą teisinėje sistemoje. Šis aukščiausiosios teisinės galios aktas, kuriame įtvirtinti teisės principai ir normos, daro esminį poveikį visoms teisinio reguliavimo sritims, visai teisėkūrai (ne tik riboja visų teisėkūros subjektų diskreciją, bet ir įpareigoja priimti tam tikrus teisės aktus), teisės aiškinimui ir įgyvendinimui.

Pamatinė demokratinės teisinės valstybės nuostata – Konstitucijos viršenybės principas – yra įtvirtinta Konstitucijos 7 straipsnio 1 dalyje, kurioje nustatyta, kad negalioja joks įstatymas ar kitas aktas, priešingas Konstitucijai. Šis principas taip pat yra įvairiais aspektais įtvirtintas Konstitucijos 5 straipsnio 2 dalyje, kurioje nustatyta, kad valdžios galias riboja Konstitucija; 6 straipsnio 1 dalyje, kurioje nustatyta, kad Konstitucija yra vientisas ir tiesiogiai taikomas aktas; 6 straipsnio 2 dalyje, kurioje nustatyta, kad kiekvienas savo teises gali ginti remdamasis Konstitucija; 30 straipsnio 1 dalyje, kurioje nustatyta, kad asmuo, kurio konstitucinės teisės ar laisvės pažeidžiamos, turi teisę kreiptis į teismą; 102 straipsnio 1 dalyje, kurioje nustatyta, kad Konstitucinis Teismas sprendžia, ar įstatymai ir kiti Seimo aktai neprieštarauja Konstitucijai, o Respublikos Prezidento ir Vyriausybės aktai – Konstitucijai arba įstatymams; 110 straipsnio 1 dalyje, kurioje nustatyta, kad teisėjas negali taikyti įstatymo, kuris prieštarauja Konstitucijai, ir kt.

Visos Konstitucijos nuostatos aiškintinos atsižvelgiant į Konstitucijos viršenybės principą. „Konstitucijos normų ir principų negalima aiškinti remiantis įstatymų leidėjo ir kitų teisėkūros subjektų priimtais aktais, nes taip būtų paneigta Konstitucijos viršenybė teisės sistemoje."[372] Konstitucinio Teismo 2002 m. gruodžio 24 d., 2003 m. spalio 29 d., 2004 m. kovo 5 d., 2007 m. kovo 20 d., 2012 m. rugsėjo 5 d., 2012 m. gruodžio 19 d. nutarimuose ir 2009 m. lapkričio 20 d. sprendime atskleista, kad Konstitucijos viršenybės principas reiškia, jog: a) Konstitucija teisės aktų hierarchijoje užima išskirtinę – aukščiausią – vietą; b) joks teisės aktas negali prieštarauti Konstitucijai; c) niekam neleidžiama pažeisti Konstitucijos; d) konstitucinė tvarka turi būti ginama; e) pati Konstitucija įtvirtina mechanizmą, leidžiantį nustatyti, ar teisės aktai (jų dalys) neprieštarauja Konstitucijai; f) Konstitucijoje įtvirtintas Konstitucijos viršenybės principas yra neatsiejamai susijęs

[369] Konstitucinio Teismo 2006 m. rugpjūčio 19 d. nutarimas. *Valstybės žinios*, 2006, Nr. 90-3529; atitaisymas – 2006, Nr. 137; 2009 m. rugsėjo 24 d. nutarimas. *Valstybės žinios*, 2009, Nr. 115-4888; 2014 m. sausio 24 d. nutarimas. TAR, 2014-01-24, Nr. 478; 2012 m. gruodžio 19 d. sprendimas. *Valstybės žinios*, 2012, Nr. 152-7779.

[370] Kūris, E. Konstitucijos principai ir konstitucijos tekstas. *Jurisprudencija,* 2001, 23(15), p. 64.

[371] Konstitucinio Teismo 1997 m. gegužės 29 d. nutarimas. *Valstybės žinios,* 1997, Nr. 49-1173.

[372] Konstitucinio Teismo 2001 m. liepos 12 d. nutarimas. *Valstybės žinios,* 2001, Nr. 62-2276; atitaisymas – 2001, Nr. 86; 2004 m. liepos 1 d. nutarimas. *Valstybės žinios*, 2004, Nr. 105-3984; 2005 m. vasario 10 d. sprendimas. *Valstybės žinios,* 2005, Nr. 21-664.

su konstituciniu teisinės valstybės principu – universaliu konstituciniu principu, kuriuo grindžiama visa Lietuvos teisės sistema ir pati Konstitucija; g) Konstitucijos viršenybės principo pažeidimas reikštų, kad yra pažeidžiamas ir konstitucinis teisinės valstybės principas.

Konstitucijos aukščiausioji vieta teisės sistemoje reiškia, kad joks įstatymas ar kitas teisės aktas negali prieštarauti Konstitucijai, joks teisėkūros subjektas negali pažeisti Konstitucijos normų ir principų, visų teisėkūros subjektų diskrecija ribojama Konstitucijos.

„Konstitucinės normos yra vienodai privalomos visiems teisės subjektams.“[373] Konstitucija yra visiems privalomas aktas; visų valstybės ir savivaldybių institucijų, visų pareigūnų veiksmai ir sprendimai turi atitikti Konstituciją, jai neprieštarauti; Konstituciją privalo gerbti ir jos laikytis visi fiziniai ir juridiniai asmenys.

Konstitucijoje yra įtvirtinti jos apsaugos teisiniai mechanizmai, kurie skirti ginti pačią Konstituciją, taip pat ir jos 1 straipsnio nuostatą, kad Lietuvos valstybė yra demokratinė. „Esminę reikšmę turi ir tai, kad Konstitucijoje yra įtvirtintas teisminis teisių ir laisvių gynimas. Konstitucijos 30 straipsnyje nustatyta, kad asmuo, kurio konstitucinės teisės ar laisvės pažeidžiamos, turi teisę kreiptis į teismą.“[374]

Konstitucijoje įtvirtintas konstitucinės kontrolės institutas, leidžiantis Konstitucijai prieštaraujančius įstatymus ir kitus aktus pašalinti iš teisės sistemos. Konstitucijos 102 straipsnyje nustatyta, kad Konstitucinis Teismas sprendžia, ar įstatymai ir kiti Seimo aktai neprieštarauja Konstitucijai, o Respublikos Prezidento ir Vyriausybės aktai – Konstitucijai arba įstatymams. Užtikrinant Konstitucijos viršenybę yra svarbi konstitucinė norma, kad Lietuvos Respublikos įstatymas (ar jo dalis) arba kitas Seimo aktas (ar jo dalis), Respublikos Prezidento aktas, Vyriausybės aktas (ar jo dalis) negali būti taikomi nuo tos dienos, kai oficialiai paskelbiamas Konstitucinio Teismo sprendimas, kad atitinkamas aktas (ar jo dalis) prieštarauja Lietuvos Respublikos Konstitucijai (Konstitucijos 107 str. 1 d.). Pagal Konstitucijos 110 straipsnio 1 dalį, teisėjas negali taikyti įstatymo, kuris prieštarauja Konstitucijai. Tais atvejais, kai yra pagrindas manyti, kad įstatymas ar kitas teisinis aktas, kuris turėtų būti taikomas konkrečioje byloje, prieštarauja Konstitucijai, teisėjas sustabdo šitos bylos nagrinėjimą ir kreipiasi į Konstitucinį Teismą prašydamas spręsti, ar tas įstatymas ar kitas teisės aktas atitinka Konstituciją. Konstitucijos viršenybės principo Lietuvos valstybės institucijos turi paisyti ir tarptautinių santykių srityje. Tarptautinės sutartys, kurias ratifikavo Lietuvos Respublikos Seimas, yra sudedamoji Lietuvos Respublikos teisės sistemos, kuri grindžiama Konstitucijos viršenybe, dalis. Konstitucijos 105 straipsnyje numatyta, kad Konstitucinis Teismas teikia išvadas, ar Lietuvos Respublikos tarptautinės sutartys neprieštarauja Konstitucijai.

Konstitucijoje įtvirtintas Konstitucijos viršenybės principas yra glaudžiai susijęs su konstituciniu teisinės valstybės principu – universaliu konstituciniu principu, kuriuo grindžiama visa Lietuvos teisės sistema ir pati Konstitucija. Pabrėžtina, kad Konstitucijos viršenybės principo pažeidimas reikštų, jog yra pažeidžiamas ir konstitucinis teisinės valstybės principas.

Taip pat akcentuotina, kad Konstitucijos viršenybės principas suponuoja ir įstatymų leidėjo, kitų teisėkūros subjektų pareigą atlikti iki Konstitucijos įsigaliojimo išleistų teisės aktų patikrą atsižvelgiant į Konstitucijos normas ir principus, užtikrinti darnią hierarchinę

[373] Konstitucinio Teismo 1994 m. gruodžio 1 d. nutarimas. *Valstybės žinios*, 1994, Nr. 94-1852.
[374] Konstitucinio Teismo 2002 m. rugsėjo 19 d. nutarimas. *Valstybės žinios*, 2002, Nr. 93-4000.

teisės aktų, reguliuojančių tuos pačius santykius, sistemą. Įsigaliojus Konstitucijai, valstybės valdžios institucijos, turinčios įgaliojimus priimti teisinius sprendimus, tai gali daryti tik paisydamos Konstitucijos.

Konstitucija aiškinama kaip *teisė, kuriai būdingas substantyvinis ir antimažoritarinis pobūdis.*

Konstitucijoje įtvirtinti pagrindiniai Tautos siekiai, principai ir vertybės leidžia ją traktuoti kaip substantyvaus pobūdžio aktą, išreiškiantį tam tikrą valstybinio gyvenimo filosofiją. Konstitucijoje įtvirtinta Vakarų teisinei tradicijai būdinga vertybių sistema. Konstitucinio Teismo jurisprudencijoje pabrėžiama nekeičiamų konstitucinių vertybių – valstybės nepriklausomybės, demokratijos, prigimtinio žmogaus teisių pobūdžio reikšmės šioje sistemoje.

Konstitucinis Teismas yra pažymėjęs, kad Konstitucija – antimažoritarinis aktas, ji gina individą (2006 m. rugpjūčio 19 d., 2019 m. sausio 11 d. nutarimai). Tai sietina su tuo, kad Lietuvos konstitucinė santvarka grindžiama su žmogaus teisių ir laisvių prioritetu. Asmuo, asmenų grupė ar mažuma turi būti apsaugoti nuo jų konstitucines teises pažeidžiančių sprendimų.

Konstitucija suprantama ir kaip *teisė be spragų* – aukščiausios teisinės galios aktas, aukščiausioji teisė, visų kitų teisės aktų teisiškumo ir legitimumo matas. Konstitucinis Teismas 2004 m. gegužės 25 d., 2004 m. gruodžio 13 d., 2006 m. kovo 28 d. nutarimuose konstatavo, kad pati Konstitucijos, kaip aukščiausios teisinės galios akto, prigimtis ir konstitucingumo idėja suponuoja tai, kad Konstitucijoje negali būti ir nėra spragų, vadinasi, negali būti ir nėra tokio žemesniosios galios teisės aktuose nustatyto teisinio reguliavimo, kurio nebūtų galima vertinti jo atitikties Konstitucijai požiūriu.

Svarbi Konstitucijos savybė – jos *stabilumas*. Konstitucinis Teismas yra konstatavęs, kad Konstitucija, kaip aukščiausioji teisė, turi būti stabilus aktas (Konstitucinio Teismo 2006 m. sausio 16 d., 2006 m. kovo 14 d., 2006 m. kovo 28 d. nutarimai). Konstitucijos stabilumas yra tokia jos savybė, kuri kartu su kitomis (pirmiausia – su ypatinga, aukščiausiąja Konstitucijos teisine galia) konstitucinį teisinį reguliavimą skiria nuo žemesniosios galios teisės aktais nustatyto (ordinarinio) teisinio reguliavimo, o Konstituciją – nuo visų kitų teisės aktų.

Taigi Konstitucijos stabilumas – didžiulė teisinė vertybė[375]. Konstitucija neturi būti keičiama, jeigu tai nėra teisiškai būtina. Tai laiduoja materialieji ir procesiniai Konstitucijos keitimo ribojimai. Materialieji Konstitucijos keitimo apribojimai (žr. šio skyriaus 3 poskyrį) yra įtvirtinti pačioje Konstitucijoje kaip ribojimai priimti tam tikro turinio pataisas. Sudėtingesnė, sunkesnė, palyginti su konstituciniais ir paprastaisiais įstatymais, Konstitucijos pataisų darymo tvarka apima šio akto keitimo procesinius ribojimus. Pabrėžtina, kad kai kurių Konstitucijos nuostatų (pavyzdžiui, 1 straipsnio, I skirsnio „Lietuvos valstybė“, XIV skirsnio „Konstitucijos keitimas“ ir kt.) keitimo atvejui nustatyti procesiniai reikalavimai įgyvendinami itin sudėtingai.

Konstitucijos stabilumas – viena iš prielaidų užtikrinti valstybės tęstinumą, pagarbą konstitucinei santvarkai ir teisei bei Konstitucijoje deklaruotų tautos siekių, kuriais grindžiama pati Konstitucija, įgyvendinimą. Viena iš sąlygų, užtikrinančių Konstitucijos stabilumą, yra jos teksto stabilumas. Konstitucijos prigimtis, konstitucingumo idėja su-

[375] Konstitucinio Teismo 2006 m. kovo 28 d. nutarimas. *Valstybės žinios*, 2006, Nr. 36-1292; 2014 m. sausio 24 d. nutarimas. TAR, 2014-01-24, Nr. 478.

ponuoja tai, kad Konstitucijoje negali būti ir nėra spragų ar vidinių prieštaravimų. Tad Konstitucijos tekstas neturi būti koreguojamas, pavyzdžiui, vien pasikeitus terminijai, taip pat ir teisės[376]. Konstitucijos, kaip itin stabilaus teisės akto, prasmė taip pat būtų ignoruojama, jeigu intervencija į jos tekstą būtų vykdoma kiekvienąkart pasikeitus kuriems nors teisiškai reguliuotiniems visuomeniniams santykiams (pavyzdžiui, kai tam tikrų veiklos rūšių technologinės galimybės išsiplečia taip, kaip galbūt ir nebuvo įmanoma numatyti tuo metu, kai Konstitucijos tekstas buvo kuriamas).

Žinoma, Konstitucijos stabilumas nepaneigia teisinio reguliavimo *dinamiškumo.* Priešingai, konstitucinės sistemos ilgaamžiškumą užtikrina jos stabilumo derinimas su dinamiškumu. Šį kartais gali užtikrinti konstitucinių normų ir principų interpretavimo plėtojimas Konstitucinio Teismo jurisprudencijoje, taip pat Konstitucijos pataisos, bet tik tuo atveju, kai Konstitucijos teksto korekcija yra neabejotinai būtina.

Tarp konstitucinio reguliavimo ypatumų svarbūs *Konstitucijos vientisumas ir tiesioginis taikymas*. Ši Konstitucijos savybė bus aptarta kitame skyrelyje.

5. Lietuvos Respublikos Konstitucija kaip vientisas ir tiesiogiai taikomas aktas

Minėta, kad Lietuvos Respublikos Konstitucijos 6 straipsnyje nustatyta: „Konstitucija yra vientisas ir tiesiogiai taikomas aktas. Kiekvienas savo teises gali ginti remdamasis Konstitucija.“

Konstitucijos vientisumas – esminė konstitucinio reguliavimo savybė. Konstitucinis Teismas yra ne kartą konstatavęs: visos Konstitucijos nuostatos yra tarpusavyje susijusios ir sudaro vieną darnią sistemą; yra Konstitucijoje įtvirtintų vertybių pusiausvyra; nė vienos Konstitucijos nuostatos negalima aiškinti taip, kad būtų iškreiptas arba paneigtas kurios nors kitos Konstitucijos nuostatos turinys, nes taip būtų iškreipta viso konstitucinio teisinio reguliavimo esmė, pažeista konstitucinių vertybių pusiausvyra.

Konstitucijos vientisumas pirmiausia reiškia tai, kad konstitucinės nuostatos yra susijusios ne tik formaliai, pagal Konstitucijos normų išdėstymo struktūrą, bet ir pagal jų turinį. Konstitucijos preambulė ir jos skirsniai bei straipsniai sudaro prasmingą visumą. Labiausiai Konstitucijos, kaip vientiso ir tiesiogiai taikomo akto, prasmės reikšmingumas išryškėja tada, kai vertinamos konstitucinės nuostatos dėl žmogaus teisių ir laisvių.

Akivaizdu, kad interpretuojant konkrečios konstitucinės nuostatos turinį daugeliu atvejų negalima jo aiškinti atskirai nuo kitų Konstitucijos nuostatų. Ypač svarbu į tai atsižvelgti tais atvejais, kai kalbama apie Konstitucijos skirsnius „Žmogus ir valstybė“, „Visuomenė ir valstybė“, „Tautos ūkis ir darbas“ ir kitus, kuriuose yra įtvirtintos konstitucinių žmogaus teisių ir laisvių įgyvendinimo garantijos ir teisinės priemonės[377].

Konstitucinio Teismo aktuose yra konstatuota, jog būtent dėl to, kad Konstitucija yra vientisas aktas, dėl to, kad ją sudaro įvairios nuostatos – ir konstitucinės normos, ir konstituciniai principai, tarp kurių negali būti ir nėra priešpriešos, ir kurie sudaro darnią sistemą, dėl to, kad konstituciniai principai yra išvedami ir iš Konstitucijos dvasią išreiškiančios konstitucinio teisinio reguliavimo visumos, iš Konstitucijos, kaip svarbiausių valstybinės bendruomenės – pilietinės tautos vertybių sistemą įtvirtinančio ir ginančio,

[376] Konstitucinio Teismo 2006 m. sausio 16 d. nutarimas. *Valstybės žinios*, 2006, Nr. 7-254.
[377] Konstitucinio Teismo 1995 m. sausio 24 d. išvada. *Valstybės žinios,* 1995, Nr. 9-199.

visai teisės sistemai gaires nubrėžiančio akto, prasmės, taip pat dėl to, kad Konstitucijos raidės negalima aiškinti ar taikyti taip, kad būtų paneigiama Konstitucijos dvasia, Konstitucijos negalima aiškinti vien pažodžiui, vien taikant lingvistinį (verbalinį) metodą; aiškinant Konstituciją būtina taikyti įvairius teisės aiškinimo metodus: sisteminį, bendrųjų teisės principų, loginį, teleologinį, įstatymų leidėjo ketinimų, precedentų, istorinį, lyginamąjį ir kt.; tik šitaip – visapusiškai – aiškinant Konstituciją galima sudaryti prielaidas įgyvendinti jos, kaip visuomenės sutarties ir aukščiausios teisinės galios akto, paskirtį, užtikrinti, kad nebus nukrypta nuo Konstitucijos prasmės, nebus paneigta Konstitucijos dvasia ir kad gyvenime bus įtvirtintos tos vertybės, kuriomis tauta grindžia savo pačios priimtą Konstituciją; visų Konstitucijos nuostatų aiškinimas konstitucinio teisinės valstybės principo kontekste – būtina Konstitucijos išsamaus aiškinimo prielaida (Konstitucinio Teismo 2004 m. gegužės 25 d., 2004 m. gruodžio 13 d. nutarimai)[378].

Konstitucijos vientisumo principas suponuoja ir tai, kad Konstitucijos saugomų vertybių sandūroje turi būti rasti sprendimai, užtikrinantys, kad nė viena iš tokių vertybių nebus paneigta ar nepagrįstai apribota[379]. Aiškinant Konstituciją būtina užtikrinti konstitucinių vertybių pusiausvyrą, vienų jos nuostatų aiškinimas negali paneigti kitų nuostatų prasmės.

Konstitucijos vientisumo principas lemia tai, kad Konstitucinis Teismas tiria ginčijamų teisės aktų (jų dalių) atitiktį Konstitucijai, kaip vieningai ir darniai sistemai (Konstitucinio Teismo 2002 m. gruodžio 24 d., 2003 m. gegužės 30 d. nutarimai)[380].

Kita Konstitucijos savybė – Konstitucijos 6 straipsnyje suformuluotas Konstitucijos tiesioginio taikymo principas, pagal kurį Lietuvos Respublikos Konstitucija – ne politinė deklaracija, bet teisės normų aktas, kurio nustatytos taisyklės galioja ir yra privalomos visoms valstybės institucijoms, pareigūnams, fiziniams ir juridiniams asmenims; remiantis konstitucinėmis nuostatomis galima ginti savo teises; konstitucinių reikalavimų visais atvejais būtina laikytis. Kitaip Konstitucija negalėtų atlikti savo, kaip aukščiausiosios šalies teisės, svarbiausio nacionalinės teisės šaltinio, funkcijos.

Tiesioginis konstitucijos taikymas – modernios konstitucinės demokratijos požymis. Jis yra logiška konstitucijos norminio pobūdžio, jos pripažinimo svarbiausiu teisės šaltiniu išvada. Labai svarbu šį principą įtvirtinti visuomenių, kuriose konstitucionalizmas yra naujas ar atgimęs reiškinys, gyvenime. Buvusios vadinamosios „socializmo stovyklos“ šalyse konstitucija buvo suvokiama kaip fasadinis, deklaratyvus aktas, asmuo savo teises galėjo ginti remdamasis įstatymu, vykdomosios valdžios aktu ar instrukcija, bet ne konstitucija.

Demokratinėje teisinėje valstybėje konstitucijai iš tikrųjų tenka svarbiausia funkcija, todėl pirmasis visų teisės subjektų uždavinys – laikytis konstitucinių normų ir principų. Konstitucinėms teisėms užtikrinti yra nustatyta teisminė gynyba – būtinas modernios konstitucinės santvarkos elementas.

Lietuvos Respublikos Konstitucijos 6 straipsnio 2 dalyje įtvirtinta, kad kiekvienas savo teises gali ginti remdamasis Konstitucija. Ši nuostata reiškia, kad bet koks teisės subjektas, kuriam priklauso konstitucinės teisės, jas gindamas gali tiesiogiai remtis Konstitucija ir šių teisių gynyba negali būti ribojama kokiu nors papildomu teisiniu reguliavimu.

---

[378] Konstitucinio Teismo 2009 m. rugsėjo 24 d. nutarimas. *Valstybės žinios*, 2009, Nr. 115-4888.
[379] Konstitucinio Teismo 1999 m. kovo 16 d. nutarimas. *Valstybės žinios*, 1999, Nr. 26-740.
[380] Konstitucinio Teismo 2009 m. lapkričio 20 d. sprendimas. *Valstybės žinios*, 2009, Nr. 139-6120.

Su minėto Konstitucijos straipsnio nuostatomis yra susijusi Konstitucijos 30 straipsnio 1 dalis, skelbianti: „Asmuo, kurio konstitucinės teisės ir laisvės pažeidžiamos, turi teisę kreiptis į teismą.“ Teisminė gynyba – esminė asmens konstitucinių teisių garantija. Konstitucinis Teismas yra pabrėžęs, kad pažeistos teisės gali būti ginamos teisme nepriklausomai nuo to, ar ši Konstitucijoje garantuota teisė paminėta įstatyme arba įstatymo įgyvendinamajame teisės akte, ar ne[381].

Kartu akcentuotina, kad tiesioginis Konstitucijos taikymas yra sudėtingas, neretai gana problemiškas. Konstitucijos nuostatos – lakoniškos, dažnai jose formuluojamos itin bendro pobūdžio taisyklės, dėl to kyla problemų aiškinantis bei įgyvendinant šių teisinių normų turinį ir prasmę. Taikant konstitucijos nuostatas reikia turėti omenyje, kad Konstitucija – vientisas aktas, jos principai ir normos sudaro darnią sistemą; jokios Konstitucijos nuostatos negalima aiškinti vien pažodžiui; nė vienos Konstitucijos nuostatos negalima aiškinti taip, kad būtų iškreiptas ar paneigtas kurios nors kitos konstitucinės nuostatos turinys, nes tada būtų iškreipta viso konstitucinio teisinio reguliavimo esmė, pažeista konstitucinių vertybių pusiausvyra[382].

Konstitucijoje yra daug blanketinių normų, tiesioginių nuorodų į įstatymus, turinčius nustatyti atitinkamą teisės įgyvendinimo tvarką, institucijos statusą, kompetenciją, įgaliojimų vykdymo tvarką ir t. t. Tokių normų pavyzdžiai galėtų būti Konstitucijos 33 straipsnio 3 dalies nuostata, kad piliečiams laiduojamos peticijos teisės įgyvendinimo tvarką nustato įstatymas, ar Konstitucijos 55 straipsnio 3 dalies nuostata, kad Seimo rinkimų tvarką nustato įstatymas.

Konstitucijos 33 straipsnio 3 dalies nuostata, kad peticijos teisės įgyvendinimo tvarką nustato įstatymas, reiškia tiesioginį įpareigojimą įstatymų leidėjui, kuris yra tiesioginis tokio teisinio reguliavimo adresatas. Ši nuostata reiškia, kad įstatymų leidėjas turi pareigą peticijų santykius reglamentuoti ne bet kokiu teisės aktu, o įstatymu, kuriame būtų nustatyti visi svarbiausi peticijos teisės įgyvendinimo tvarkos elementai: dėl ko galima kreiptis su peticija; kurioms viešosios valdžios institucijoms gali būti paduodama peticija; kokius formalius reikalavimus turi atitikti peticija; peticijos padavimo tvarka; sprendimų dėl atsisakymo priimti peticiją priėmimo ir jų apskundimo tvarka ir kt. Pagal Konstituciją, įstatymų leidėjas, įstatymu nustatydamas peticijos teisės įgyvendinimo tvarką, turi tam tikrą diskreciją, bet negali paneigti pačios peticijos teisės esmės, dirbtinai suvaržyti ar nepagrįstai pasunkinti šios piliečių konstitucinės teisės įgyvendinimo[383]. Lygiai toks pat įstatymo leidėjui tiesiogiai privalomas reikalavimas įtvirtintas ir minėtojoje Konstitucijos 55 straipsnio 3 dalyje, pagal kurią Seimo narių rinkimų tvarką nustato įstatymas.

Konstitucinis Teismas, aiškindamas Konstitucijos vientisumo ir tiesioginio taikymo principą, konstatavo: „Įstatymų leidėjo diskreciją leisti įstatymus, taip pat ir tuos, kuriuose reglamentuojama Konstitucijos nuostatų taikymo tvarka, riboja Konstitucija; įstatymų leidėjas privalo paisyti Konstitucijos normų ir principų. Taigi pagal Konstituciją įstatymų leidėjas neturi teisės nustatyti tokio teisinio reguliavimo, kuriuo būtų apribota ar paneigta galimybė tiesiogiai taikyti Konstituciją.“[384]

---

381 Konstitucinio Teismo 1999 m. kovo 4 d. nutarimas. *Valstybės žinios,* 1999, Nr. 23-666.

382 Konstitucinio Teismo 2008 m. balandžio 29 d. nutarimas. *Valstybės žinios,* 2008, Nr. 51-1904; 2009 m. rugsėjo 2 d. nutarimas. *Valstybės žinios,* 2009, Nr. 106-4434.

383 Konstitucinio Teismo 2006 m. sausio 26 d. nutarimas. *Valstybės žinios***,** 2006, Nr. 11-410. Konstitucinio Teismo 2002 m. gruodžio 24 d. nutarimas. *Valstybės žinios***,** 2002, Nr. 19-828.

384 Konstitucinio Teismo 2002 m. gruodžio 24 d. nutarimas. *Valstybės žinios*, 2002, Nr. 19-828.

Tiesioginis Konstitucijos taikymas – vienas iš Konstitucijos poveikio įtvirtinant konkrečius teisinius santykius, apsaugant konstitucines teises ir laisves būdų. Kartu pabrėžtina, kad tiesioginis konstitucijos taikymas nepaneigia daugelio socialinių santykių teisinio reguliavimo įstatymais ir kitais teisės aktais. Tačiau visais atvejais įstatymais ir poįstatyminiais teisės aktais negalima pažeisti konstitucinių normų ar principų, o žemesniojo lygmens teisės aktų normos turi atitikti konstitucijos nustatytus reikalavimus.